Lapszámunkat **Ramona A. Kloos** festményeivel illusztráltuk.

Sohár Pál
Halvajáró lángok

Nektek, halvajáró temetők gondos gondnokainak,
kik aratjátok Dresden és Hirosima lángjait,
nektek azt mondom: kár,
de én nem tudok részt venni a gazdag aratásban,
engem még mindég Székesfehérvár tartóztat,
annak lángjai jajongnak fülembe,
azokat kell bokrétába gyűjtenem, azok pattognak-sírnak
lelkem temetetlen temetőjében,
ahova a halottak még nem találtak haza.

Tudom, hogy a világot gyakran nyaldossa tűz
itt is, ott is, akkor és most is,
de az én életem abban a városban, akkor kezdett virágzani,
és akkor, ott is ért véget.

Ha megölsz egy ártatlant, akkor megölsz
– ártatlan vagy bűnös – mindenkit körülötte.
Ha megölsz egy ártatlant, megölöd az ártatlanságot.
Így lettem én vértelen, véletlen áldozat Székesfehérvár
lángvirágos mezején, egy halvajáró, kinek a világhíres temetők
szirmai túl messziről lobognak.

Ne várd tőlem, hogy ne lássam a Flying Fortress bombázókat,
e gépesített angyalok ezüst dicsfénye most is leköti tekintetem
fenn, a magasban, és ne várd, hogy
ne halljam kórusukat, ami megelőzte és követte
a megjelenést félórával előtte és utána,
ne várd tőlem, hogy mást halljak,
mint a bombát, ami engem megölt,
ami felhasította a levegőt,
maghasította lelkem atomjait, és még az Istent is.

Mit akarsz tehetetlen, temetetlen elemi részecskéktől?

Ti, gyilkos fények kertészei, arassátok csak tovább Dresden,
Hirosima és Dachau lángjait,
de engedjétek, hogy én is hozzak egy szerény kis csokrot
Székesfehérvárról:
szükségünk lesz minden begyűjthető lángra,
hogy átvirrasszuk a közeledő téli éjszakát.

Irodalmi Jelen

VIII. évfolyam
97. szám
2009. november

Örökös munkatársak:
Faludy György, Méhes György

Honlapunkról ajánljuk

Tetemre hívás, avagy Az irónia Kertésze – **Boldog Zoltán** és **Weiner Sennyey Tibor** írása
Irodalom és sorsszerűség? – beszélgetés **Szilágyi-Perjési Katalinnal**
„Az írásban én vagyok az úr, én osztogatom a fikciót“ – **Bencsik Orsolyával**, a friss Sinkó-díjassal beszélgettünk
Bencsik Orsolya: Akció van
Czeslaw Milosz: Mrs. Darwin (Fordította: **Gömöri György**)
Köves Viktória: Egy szerelem anatómiája
Ifjúsági Pulitzer-díjas szerzőnk válságutópiája
Az emlékezés (sárga)rózsakertje – Beszélgetés **Alexander Bródyval**
Utolsó rómaiként – teszem a dolgom
Christine Lavant-összeállítás – **Gernot Ragger: Christine Lavant**, aki egy folyóról nevezi el magát
Slobodan Nikoliæ: Az élet művészete
Krimi, krimi-irodalom, irodalom? – beszélgetés **Tóth Katalinnal**
Kinda Gabriella: Új próféták kora
Keleti ízek – beszélgetés **Polgár Ernővel**
Demény Ilka: Gyökereket kerestem
A mágus távoli birodalma

www.irodalmijelen.hu

Részletek: www.irodalmijelen.hu

Az irodalom nem lóverseny

– Beszélgetés Czegő Zoltánnal –

– Az Irodalmi Jelen 2004-ben meghirdetett regénypályázatán különdíjat nyert. Azóta eltelt néhány év. Visszatekintve, rangosnak ítélte-e meg a versenyt? Milyennek találta a mezőnyt?

– Nagyon széles volt a mezőny, nagyon szerettem, azt is, hogy 283 kézirat futott be, de ami a leginkább megkapott engem, hogy jeligés volt a pályázat. Meg kell hogy mondjam, elfogult vagyok, illetve tele előítéletekkel, és nem szeretem a nyílt pályázatokat, ugyanis azokban eleve benne van a részrehajlás. Én nem akarom ezzel bántani a volt, meg a leendő bírálóbizottsági tagokat. Az embernek óhatatlanul megfordul a fejében, hogy ez titkos. Persze, hogy a jeligést is föl lehet bontani, lehet hamisítani, mindent meg lehet torpedózni, de van bizonyos százalék, és itt, az Irodalmi Jelen esetében nagy százalék jelentkezett, nagy volt az esély arra, hogy nem bontják fel, nem hamisítanak meg mindent, és szívesen pályáztam.

Az is imponált, hogy 283 pályázó közül különdíjat kaptam. Értékelem azokat, akik első, második és harmadik díjat kaptak, ismerem őket, ismerem a könyveiket, tehát boldog voltam. Egyetlen dolog hibádzott. Nagyon szerettem volna ott lenni a díjátadáson, de akkor voltam meghívva Észak-Amerikába, Cunnecticut államba. Egy idős úr hívott meg, azzal, hogy „Kicsoda Ön, meg akarom ismerni, mikor jön ki?“ Mondtam, hogy amikor majd lesz pénzem. Erre küldött repülőjegyet, ezért nem voltam itt a díjátadáson. Nagyon jólesett Böszörményi Zoltán fölháborodása, hogy „téged itt díjazunk, s nem vagy itt“. A pályázatot nagyra értékelem, nem tudom felmérni sem, hány remek és hány közepes, de jó regény felgöngyölítését vállalta ez a pályázat.

Az irodalom a mai politika viszonyoknak nem szolgálóleánya, hanem padlófelmosórongya

– Hogyan látja, milyennek ítélte meg a kiírást a szakma, hiszen irodalmi lapokban alig volt visszhangja. Állítólag, egyik rangos kiadó vezetője figyelmeztette szerzőit, ha valamelyik pályázni próbál, többé nincs mit keresnie ott. Ennyire kedvezőtlen fogadtatás ellenére, mi motiválta mégis, hogy jelentkezzen?

– Nagyon-nagyon szomorú voltam, mikor az egyik pályázó, aki szóba se került, azt mondta, hogy előre le van ez vajazva. Nekem mondta. Ez csak egy mozzanat. Én már hozzászoktam Magyarországon, hogy díjakat nem kapok, és pályázatokon hat éve nem kapok egy fillért egyetlen könyvem kiadására sem. Azt is hallottam, hogy fenyegettek szerzőket kiadók, szerkesztőségek, hogy többet szóba sem kerülnek, ha részt vesznek. Én hallottam erről, tudok erről, nem tudom, melyik lap, melyik szerkesztőség volt. Megalázónak, ugyanakkor jellemzőnek tartom a mai magyarországi viszonyokra, hogy az irodalom a mai politika viszonyoknak nem szolgálóleánya, a pártok padlófelmosórongya. Mellesleg édesanyám székely szolgálóleány volt Bukarestben, meg Szebenben. Tehát nem lep meg, s nem csodálom, csak elkeserítette a lelkemet s a számat, hogy ilyen elhangzott, illetve ilyen elterjedt. Szél fúvatlan nem indul. Megalázónak tartom a mai magyar irodalom és az írók részére is. Írótársadalomról nem beszélek, mert az pont úgy szétmorzsolt, amorf, alaktalan, szóval nincs írói társadalom. Úgy szétmorzsolódott, alaktalanná, amorffá vált, mint az egész magyarországi politikai, társadalmi élet.

(*Folytatása a 6. oldalon*)

WEINER SENNYEI TIBOR

Szőcs Géza

Egy cionistáról, aki majdnem székely lett

Baloldali volt-e a költő, vagy jobboldali? Magyar volt-e vagy zsidó? Református-e vagy zsidó? Művész avagy csak életművész?

Mi az, hogy magyar?! Igenesen hogy székely! – heveskedtek az atyafiak Csíkban és Gyergyóban. Alig lehetett lebeszélni őket, hogy ne akarják székellyé „avatni" a játékra, happeningekre és performanszokra mindig hajlamos költőt. A fővárosi városháza környékéről pedig egyre görbébb pillantásokkal nyugtázták, hogy Faludy környezetében mind több az erdélyi – s amikor kiderült, hogy a költőt Tőkés püspök temeti református szertartás szerint a Kerepesiben, ez már túl sok volt „nacionalizmusból". A mondott urak és jó barátok közül sokak a távollétükkel tüntettek. A sírjában Karinthy szomszédságát élvező költő pillantása lehet, hogy végig fogja kísérni további életüket, s a szarkazmus két nagy magyar zsenije még el is szórakozhat odalent a barátság természetrajzán.

Végezzünk el egy gondolatkísérletet. Azok, akik ma a szélsőjobb környékén vitatják Faludy magyarságát, úgy ötvenhatvan évvel ezelőtt – mint derék, becsületes, hithű, keresztyén és azonfelül szókimondó hazafiak – egészen biztosan összeütközésbe kerültek volna az államrenddel. Nagy csoda lett volna, ha egyikük-másikuk megússza a recski büntetőtábort. És ha már oda bekerült – nem biztos, hogy élve került volna ki onnan. De azok, akik túlélték az ÁVH rémuralmát, arról mesélnek, milyen varázslatos erőt kölcsönzött nekik Faludy társasága, műveltsége, magyar költészet iránti szerelme, humora, tartása. A fogolytársak közt akadt pap, akadt szocdem elvtárs, akadt volt csendőrtiszt és akadt későbbi filmrendező is – de mindegyikük a legnagyobb elismerés és hála hangján emlékezett Faludyról. Azt hiszem, a cionistázó békéscsabai keresztanyának az apja vagy a nagyapja sem vélekedett volna másképp az öregről.

Mindettől még persze lehetett volna cionista Faludy. Szerintem nem volt az. Ám, ha kiderülne, hogy a cionisták jellemzően olyanok, mint Faludy, és annyit tettek és tesznek a magyar költészetért, 1956-ért, jó hírünkért a nagyvilágban, a világfasizmus és a magyar kommunizmus legyőzéséért, mint amennyit Faludynak köszönhetünk – akkor azt kell mondanom, ezek a cionisták egészen derék gyerekek lehetnek, örülhetünk, hogy ilyen barátaink vannak.

Boldog Zoltán

A nők táskájáról

A nő teljes eltűnését egy robbanásnak kellene követnie, amely cafatokban repíti szét a nő táskájában létező világmindenséget az azon kívül létezőbe, teleszórva a galaxist rúzsdarabokkal és cipősarok-visszarakókészlettel. De nem ez történik. Mert a nő lassan visszaszivárog a valóságba. Nem oly szakaszosan, ahogy eltűnt, hanem úgy, mint egy filmtrükk. A következő kockán a nő mosolyog, mintha csak fantáziáltunk volna a pánikról, melyet feneketlen táskája keltett. És ebből is láthatjuk, hogy a nő folyamatosan átver minket. Átver a táskájával, a pánikkal, az eltűnéssel és a filmtrükkel.

Jaj nekünk, ha valamikor mi is nők táskájába tévedünk! Mert leleplezhetjük a titkot, amelytől már nem is lenne olyan titokzatos a nő. Vagy eltűnhetnénk a táskában, mint ahogy nőkben is elveszünk olykor, kik a mindenséget jelentik. De az is lehet, hogy nem találnánk ott semmi különöset, mert a táska csak akkor válik feneketlenné, ha női kéz érinti. Mi pedig, férfiak hordozzuk tovább kiszámítható bőröndjeinket, hátizsákjainkat, akta- és válltáskáinkat, és néha találunk egy női kezet, aki belerakja a mindenséget, majd ő is elveszik benne.

Lőwy Dániel

Adalékok Rothschild Rózsika Hamupipőke-történetéhez

A XIX/XX. századforduló gyorsan polgárosodó Nagyváradjának jellegzetes alakja volt a nemességgel kitüntetett Wertheimstein Alfréd, az osztrák hadsereg elit dragonyosezredének tisztje. Magyarország területén ő volt az első zsidó főszolgabíró. Nagy Endre jellemzésével „öles ember, mindig nedves sasorral, monoklira termett szemöldökcsonttal, széles vállal, keskeny csípővel"[1]. Hitéhez büszkén ragaszkodó zsidó létére ő volt a Bihar megyei lótenyésztő egylet elnöke, és egyben a lóvizsgáztató bizottság elnöke is. „Lótudományban ő volt a tanfelügyelő" – állapította meg Nagy Endre. Hat lánya közül a szép Rózsika a Monarchia legjobb teniszjátékosai közt szerepelt. Igazi Hamupipőke-történetbe illően, a londoni Rothschild-ház feje beleszeretett, és leutazott érte Nagyváradra, hogy megkérje a kezét, majd feleségül vette.[2]

Ady Endre, aki Nagyváradon töltött évei után akkor már a Budapesti Napló munkatársa volt, egy héttel az esküvő előtt aggodalmát fejezte ki a leendő Rothschildné sorsáért: „Rózsika nem vitt vagyont a házasságba: sőt még a családi rang varázslatát se vihette, ami előtt titokban mégiscsak hasra vágódik ma még Európában egy Rothschild is. Ellenben Rózsika barbárnak nézett idegenként került egy sokak által irigyelt házasságpozícióba. Ha tud sírni, ha még olyan boldog is, sok sírnivalója lesz még"[3]. A pompás esküvőt Bécsben tartották 1907. február 6-án. Részt vettek Európa dúsgazdag Rothschildjai, de jelen voltak kommunista merénylők is, akik a zsinagógát szándékoztak felrobbantani; a rendőrség azonban közbelépett, és elejét vette e korai terrorista akció véghezvitelének.

Nagyvárad szépe, a hírneves bankárcsaládba beházasodott Wertheimstein Rózsika alakja mindmáig foglalkoztatja az emberek képzeletét. Legutóbb Sárközi Mátyás írt róla, és felfedte a látszólag rendhagyó házasság mozgatórugóit.

Az ifjú Charles Rothschild korának egyik leggazdagabb embere volt, és eltervezte, hogy Európa egyik régi zsidó nemes családjából fog nősülni. Wertheimsteinék messzemenően megfeleltek ezen elvárásnak, minthogy – Sárközi adatai szerint – a Hönig és a Popper családok után 1797-ben harmadiknak kaptak osztrák nemességet, anélkül, hogy keresztény vallásra tértek volna át. Ezzel szemben a Rothschildok csupán 1818-ban léptek a nemesi famíliák sorába. Másfelől, éppen több Wertheimstein lány is éppen eladósorban volt. Rózsika öt testvére közül azonban egyikük nem vehette fel vele a versenyt. Charles Rothschild választottja ugyanis gyönyörű volt, sötétbarna szemének szegélye bíbor színben izzott, és – amikor átszellemült – valósággal szikrát vetett. Több nyelvet beszélt, és igen olvasott volt; magyar, német és angol napilapokat járatott, de gyakran tájékozódott francia folyóiratokból is. Kiemelkedő politikai ismeretei voltak, és emellett bajnoki szinten teniszezett.[4]

Kettejük megismerkedésének történetéhez legendák fűződnek. Feltételezik, hogy Charles, a megszállott természetbúvár, lepkegyűjtő körúton járt a Kárpátokban, és ott találkozott a szintén természetszerető Rózsikával. (Bizonyos adatok szerint egy karlsbadi teniszpályán ismerkedtek meg.) A frigy rendhagyó mivoltát tetézi, hogy Rózsika akkor már a harmincnyolcadik évében járt (így a XX. század eleji közfelfogás szerint aligha tekintették eladósorban levőnek), Charles viszont hét évvel volt fiatalabb nála.[5] Negyedik gyermekének születésekor Rózsika negyvenhárom éves volt; a kislány a Kathleen Annie Pannonica nevet kapta.

Ady Endre aggálya megalapozatlannak bizonyult, mivel Rothschild Rózsika „kényelmes otthont teremtett magának a londoni palotában épp úgy, mint vidéken, a tringi kastélyban. [...] Rózsika példás rendben vezette a kastély háztartását, óramű pontossággal követelte meg a személyzettől a feladatok elvégzését. Szigorúan nevelte három leányát és a fiát."[6] A pár az estéit együtt töltötte; vacsorameghívásnak tett eleget vagy hangversenyre ment, de a legszívesebben odahaza foglalatoskodtak, hiszen Charles előszeretettel rendezgette a lepkegyűjteményét. Negyvenhat éves korában agyhártyagyulladást kapott és elhunyt.[7]

A Rothschieldnévé lett és Nagyváradon jelképpé magasztosodott Wertheimstein Rózsika feltételezett tragikus sorsát Benamy Sándor ekképpen mondja el: >>Akadtak érthetetlen dolgok. A „Holnaposok" egyik támogatója, „lovag" Wertheimstein Henrik cséfai főszolgabíró a nehéz napokban épp itt tartózkodó húgát, Rózsikát férje, egy londoni Rothschild lord sem tudta kimenteni a deportálásból. Megvesztegethetetlenek voltak a gettózók? Nem hinném. A nagy bankárcsalád talán csak elkésett. Angliában bizonyára nem gondolták, hogy a XX. században ily szörnyű emberirtás lehetséges.<<"[8]

Ez azonban legenda, ami abból nőtt ki, hogy Rózsika a hatéves elsőszülött kislányával, Miriam Louisával éppen Nagyváradra látogatott, amikor kitört az első világháború. Ezért hanyatt-homlok visszatértek Angliába. Charles Rothschild hitvese, Rózsika hetvenéves korában, 1940. június 30-án hunyt el, és Londonban temették el.[9] A kérdés nyitját, úgy tűnik, Benamy Sándor felesége, Ábel Olga adja meg (érdekes, hogy a házastársak nem egyeztették az adataikat). Egy újságírónő magánjegyzetei c. emlékiratában Ábel Olga azt írja, hogy „még a londoni Rothschild család sem tudta megmenteni a Bihar megyei Cséhtelken lakó sógornőjüket, Wertheimstein Arankát."[10]

Így minden bizonnyal Wertheimstein Rózsika lánytestvéreinek egyikét, Arankát téveszthették össze a Rothschild családba beházasodott Rózsikával.[11]

---

[1] Nagy Endre A peceparti Páris 1900-ban. Újraközli: Sas Péter Jelek és csodák. Ady Endre és Erdély. (Budapest: Noran-Kiadó, 2008.) 363-367. old.

[2] Nagy Endre Egy város regénye (Budapest: Magvető, 1978.) 123–125. old.

[3] Ady Endre Rózsika és Gladys. Lásd: Budapesti Napló 1908. január 30. Ady párhuzamot von a Charles Rothschild által Nagyváradról Londonba röpített Wertheimstein Rózsika és az amerikai Gladys Vanderbilt között, akit gr. Széchenyi László vett el New Yorkban, 1908. január 27-én.

[4] Rozsika Edle von Wertheimstein. Lásd: Wikipédia (angol nyelvű kiadás).

[5] Uo.

[6] Sárközi Mátyás Ki volt Wertheimstein Rózsika? Lásd: Irodalmi Jelen [Arad], 2008. július 16.

[7] Rozsika Edle von Wertheimstein. Lásd: Wikipédia (angol nyelvű kiadás).

[8] Benamy Sándor VII. Izétől Szent József Attiláig: szellemi hadállás a Continental-Szálló 424-es szobájában, 1934–1944: emlékirat és korrajz. (Budapest: Epocha Kiadó, 1980.) 144. old. Nehezen érthető, miért tette Benamy idézőjelbe Wertheimstein Alfréd lovagként való megjelölését, hiszen valóban nemes volt. Másfelől, A Holnap antológia második kötetének kiadási költségeihez egy másik családtag, Wertheimstein Viktor járult hozzá, aki Emőd Tamás jellemzése szerint a „gótikus ősi lovagstíl"-hez igazodott.

[9] Sárközi, Uo.

[10] Ábel Olga Egy újságírónő magánjegyzetei. (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1986.) 207. old.

[11] Érdekes lenne felkutatni, mi lett a sorsa Rózsika további öt testvérének?

A fotó forrása: Jewish Women's Archive

Eszteró István

Tiéd a hatalom

Távolodóban
Tágul, Atyám, szaporán tenyeredből nyílt univerzum,
Szirmai közt bogarad harmat után araszol,
Bárhova nyargalsz szárnyas idővel a csillagok élén,
Szívdobogást huzigál űrlapodon a remény.

Őskorok óta
Tér ura férfi, ki száguld őskorok óta veszélyben
Élelemért, az egész lényegül át szemeden,
Asszony az otthon lelke, derűnek az összetevője:
Osztogatod napodat, ó, ragyogó szerelem!

Mátyás és Medici
Annyi finom kódexe: Budán s túl érdemesíti
Felragyogó lapokon újkori szellem egét,
Hogy meghalt a király, Európa jövője szegényült:
Olcsóbb máris a könyv, szólt Medici, a cseles.

Bánságbánó
Hogyha magyar túlélt török érát, üldözi osztrák
Jókora birtokait megkaparintva legott,
Míg gyülevészek e tájon dús otthonra találtak,
Őshonos orra előtt zárva maradt az erőd.

Széchenyi István testamentuma
Merni nagyot, bölcs férfi, jövendő oly kikötése,
Nélküle visszagörög dombon a bamba szekér,
Árnyakkal se törődve kerülj elszántan a csúcsra
Szolgálván a hazát s emberiséget imígy!

Fantazmag(l)ória
Képzelem Anglia térképét, história hogyha
Körbemetéli netán Londonig, értse milyen
Francia is megalázva határon kívüli Bordeaux-n,
Míg a mienk virul, ó, Adria csókjaitól.

Balkáni bölcselet
Hatszáz év, mire Erdély egykori népe kisebbség,
Míg Európa talán hatvan alatt töröké,
Nem hozhat konyhára had annyit, munka, se szellem,
Mint a farok: szaporíts, s a haza kézre kerül.

Tibeti echó
Jó Csoma Sándor távlatait nyitogatta serényen,
Annyi protektora míg bökdösi szárnya alá
Nagy Himalája vidékét századok óta harácsért,
Merre tudós szavakat dünnyög a sziklaorom.

Méregmérlegelő
Négy vagy negyven év, ami kísért síri hazával,
Áldozatot ki latol, szíve beléje szakad,
Sztálini kór vagy hitleri agyrém arca ijesztőbb?
Tőke belőle ha nő, mérget iszik az idő.

Temesvári horror
Feldarabolt ma klienst az örömlány és strici, ajjaj,
Két medikus tanuló: nem fizetett a lator,
Kéjre se pezsdül már a jövőben megfeketült vér,
Orvosod is ürülék, ó, beteg ember/i/ség.

Kelet-Magyarország
Falvak népe nyugatra nyomul jusst elpazarolva,
Száz telepes töri már nyelvük, a lenge jövőd,
Régiek értették jól, hont foglalni miként kell:
Visszafelé a kapu nyitva maradjon-e még.

Állatvédők lúdvacsorája
Íme, degeszre brutális mint gyömöszöl libatorkot:
Filmet a kandi, hamis hírbehozó produkál,
Gyöngy libusát tán francia sem kínálja malaszttal,
Bár a naiv ezután tőle vesz úrvacsorát.

Giccsesítve
Ünnepi szózat száz közhellyel feltarajozva,
Lelkesedik a tokány, illata gőzlobogó,
Buzgástól a szülőföld, pátria szédül ahányszor
Ős hagyományt eregetsz nemzeti lombok alatt.

Panaszkultusz
Búval bélelt, réten, a dombon, bármi hegy ormán,
Indokolatlan e nyűg, mely badar éjbe merít,
Szívj anyatejjel erőt a derűre, a holnapi próbán
Álmaidon Everest sem vesz erőt, h' akarod.

Manőver
Veszteseket felvértez ezer fortéllyal az ellen,
Meddig az ünnepel, ő szervezi fő erejét
Rosszakarót meglepni a végső ütközetében
Szélnek eresztve viszály ódivatú seregét.

Hervad már ligetünk
Mára magába' buzoghat a vér bódult ölelésre,
Míg vizenyős szemeken sárgul a hajnali fény,
Új kikacagna, s a volt gyönyörűk fonnyadt koszorúján
Túl a kijózanodás kedveszegett szaga száll.

A nagy tűz
Pár milliárd év, és bolygónk beleolvad a Napba:
Fű, fa, virága, madár ég veled, emberi szó,
Tornyok omolnak alá, vak egekre nyomult birodalmak,
Hűség, hit, becsület állja talán a tüzet.

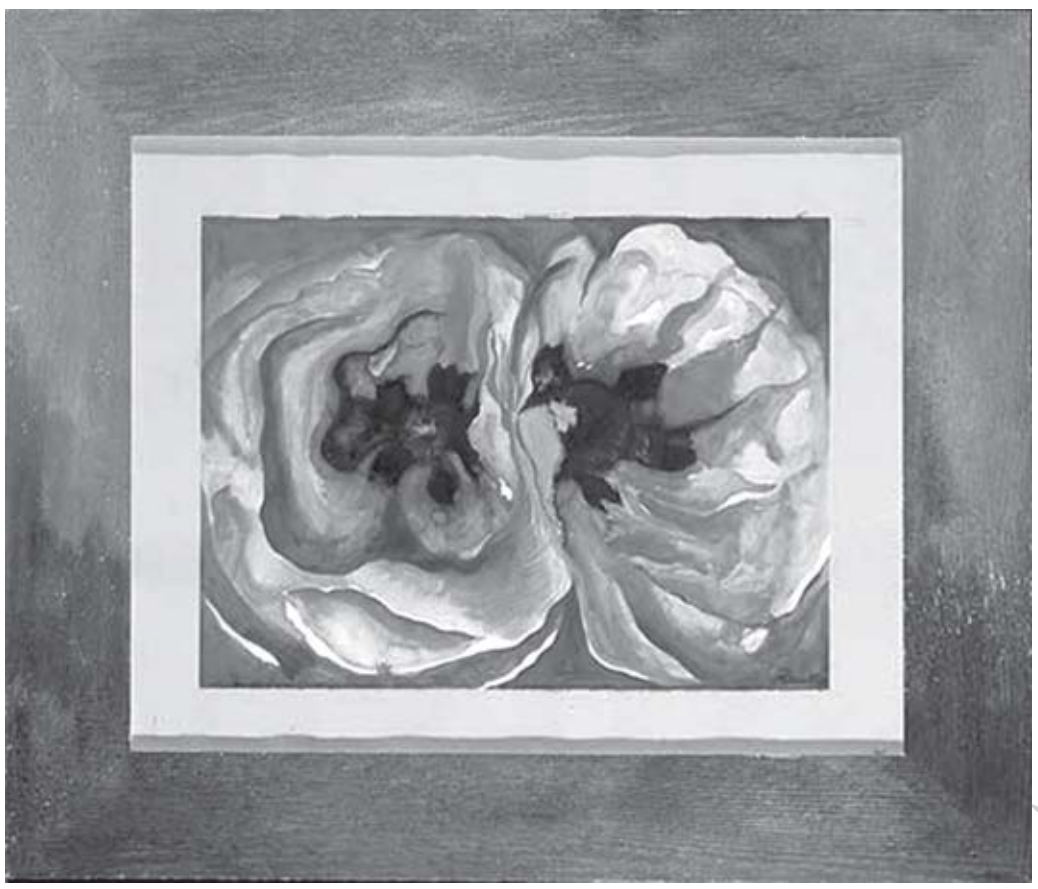

Bene Zoltán

Rejtély

– Te vagy, Zsolti?

– Kétségtelenül én vagyok – morogta Szomor Zsolt. – Hát te ki vagy?

– Kivagyok rendesen, az biztos – vigyorgott a másik. A vigyorról ismerte föl. Hajas Pali, régi cimbora. Rámosolygott, szorította a kezét, kért, amit iszik, leültek egy asztalhoz.

– Mi van veled? – érdeklődött Hajas Pali.

– Újságot írok, nem élvezem, de nincs más.

– Én se élvezem a csövezést, de nincs más.

– Mióta?

– Három éve. Kimentünk a barátnőmmel Írországba, most ez a sikk. Én gyorsétteremben szolgáltam föl, ő takarítani járt. Aztán lepókhálózta a háziúr farkát is. Azóta tán már össze is házasodtak, ír asszony lett belőle. Én hazajöttem, miután kirúgtak a snack barból, lakni meg nem volt hol, mivel a nőnél laktam korábban, mielőtt kimentünk, és senki nincs, aki befogadna. Azóta vagyok csöves. Ilyen egyszerű. Neked elmondtam szívesen, cimbora, ez a helyzet.

Szomor Zsolt nem felelt. Nem tudott mit mondani. Vigasztalót nem akart, vicceset furcsának érzett volna, a részvevő szavak meg csak irritálóak ilyenkor, úgyhogy csak hallgatott.

– Menj, ha menned kell, nekem se öröm veled üldögélni… Látni, hogy nem vagy ilyen kripli, mint én.

Szomor Zsolt nem szólt. Kriplinek éppen kriplinek érezte magát, de volt hol laknia, kapott fizetést és nem köpték le az utcán, ez vitathatatlan.

– Ha már újságíró vagy, adok neked sztorit, cimbora – mondta Hajas Pali. – Két napja két részeg egyetemista behúzódott a felüljáró alá, leheveredtek a Nagy Kátyú szivacsára. Mikor Nagy Kátyú hajnalban hazaért, hülyére rugdalta volna őket, de azok fölébredtek és elverték. Nagy Kátyú azóta ül a felüljáró alatt és sír. Hülye sztori, de megírhatod.

– Ne hidd, hogy az én sorsom csupa diadalmenet! – próbált Hajas Pali szemébe nézni Szomor Zsolt. – Sivár egy életem van, az az igazság. Volt egy-két évnyi jó időszakom. Az is elszórva az életemben, hetes, legfeljebb hónapos etapokban. Alapvetően azonban vigasztalan és rideg a napjaim oroszlánrésze, a legtöbb éjszakám kietlen pusztaság és kopár sivatag. Sívó homok... Nem akarsz följönni hozzám? Itt lakom a közelben.

– Nem. Eszemben sincs. Se hálás nem akarok lenni neked, se aludni nem akarok veled, se azt nem akarom, hogy farba túrjál.

– Hülye vagy – jegyezte meg Szomor Zsolt.

– Mit tudhatom én, miféle ferdüléseid alakultak ki? A szállón az egyik segítőkész manus semmi másban nem akar segíteni, csak a fürdésben. Olyan forró az ürge, hogy fűteni lehetne vele. Én meg csak csöves vagyok, nem hímringyó.

– Világos.

– Ne legyél te csak megértő, Zsoltikám, oké? Először hallgattál, mint a sült hal, pedig beszélgethettél volna, aztán jössz itt az idióta, világfájdalmas nyomoroddal. Nem kell gondolkodni, baszod, beszélgetni kell! Ösztönösen. Ááá! Inkább adok neked egy másik sztorit: a Cinke éjjel szült egy gyereket, lenn a folyóparton. Az uszálynál van, ha nem hiszed, nézd meg!

Szomor Zsolt zavartan felállt, kitámolygott az elnehezült levegőjű ivóból. Az utcán is szédült még, de határozott léptekkel ment a villamosmegállóhoz, kizötyögött a folyópartra. Az uszály a parttól tíz méterre ringott, karvastagságú drótkötelekkel rögzítették a víz szélén, a sárból meredező acélbütykökhöz. A drótköteleken pokrócokat vetettek át, a pokrócok alól füst szivárgott. Gyereksírást is hallott Szomor Zsolt, ahogy közeledett, egyre erősebben. Fölemelt egy pokrócot, ijedt arcú fiatalasszonyt látott, a karjában csecsemő. Amennyire meg tudta ítélni, nem az éjjel született.

– Segíthetek? – kérdezte Szomor Zsolt.

– Elmehetsz a kurva anyádba – hallotta a háta mögül, valaki megragadta a vállát és húzta visszafelé. – De igyekezz!

Szomor Zsolt nem ellenkezett, elbotladozott, már-már elmenekült a sétány felé. A folyóparti férfi közben folyamatosan szidalmazta, míg hangja bele nem veszett a víz reggeli párolgásaiba. Szomor Zsolt szaladt a villamoshoz, visszasietett a kocsmába. Hajas Pali nem volt már ott.

– Emlékszel arra a srácra, akivel egy órája itt ültem? – kérdezte a pultos lányt.

– Ma először vagy itt – közölte a lány.

– Ne szívass! Hajnalban jöttem le, még sötét volt.

– Ma először vagy itt – ismételte a lány. – Mit iszol?

Szomor Zsolt vodkát kért. Kaparta a torkát, de nem szorította. Szorítást a mellkasában érzett és egy abroncsot, a feje körül.

IANCU LAURA ÚJABB VERSEI

később jár

a fákról már a pikkely hull
s a törmelékre köd
vacog az ég s a szívre
fagyott rönk
    lassan a másvilágra lök

egy talált szög
maradt a világ

gyász

(Raymond Chandler visszhangra)

rossz napja van az istennek
s az isten napja hosszú

beteg s ha beteg hát beteg akkor
kezében is a batyu

térdem van és van kezem
meghajlok összecsuklom

mint kivert kutya: életem
szájpadlásra kulcsolom

Rácz Boglárka versei

Októberi vers

a kávézaccba belefolyik az eső
napok óta nem szedtük le az asztalt
kinn a kertben meg itt hever még
néhány elázott papírvirág papírrepülő

az utóbbit akkor hajtogattam mikor
ebédre vártalak ott a vízikertben
mert így neveztem el azóta magamban
néha nem igazán tudom mit is kéne tennem

pedig azt mondod változom és öregszem
a papírvirágokat egy kisfiútól kaptam
egyszer régen akkor még nem ismertelek
két üres tenyérben esőcsepp remeg

Novemberi vers

nem megy nekem ez az újrakezdés
valahogy mintha keskenyedne minden
körülöttem és különös szagok elegyednek
zsebemben itt felejtett ecetszagú emlék

falakon penésztapéták rongyozódnak
némi haladék kéne most hogy összeszedjem
magamból a még hasznosíthatót
ahogy a plafonról a pókhálószálak lógnak

mindent csak olyan finoman könnyedén
számot nem vetek arról ami volt
várok hangtalan talán lesz még valamire
valamikor éppen megfelelő alkalom

A fekete bárány

Weiner Sennyey Tibor

Amikor felébredtem a busmanok között az afrikai faluban, még csak nem is sejtettem, hogy a főnök, aki egyébként rendkívül jóravaló fickó volt, és mondhatom igazi úriember, szóval ez az alacsony, kicsi figura, másféle faragott krisztusok fekete barátja, miféle személyes találkára hív. Belépett sátramba, teljes tollas harci díszben, és megkért, tartsak vele a közeli dombtetőre. Vele mentem. Ott aztán szétárta karjait és azt mondta, hogy nagy baj van, kedves barátom, hatalmas probléma. Mielőtt érdeklődhettem volna, hogy milyen jellegű a baj, a hatalmas probléma, és mielőtt egyáltalán felkínálhattam volna segítségemet, a főnök, tőle váratlan gyorsasággal – ugyanis a busmanok a zupumapu levél évezredes rágcsálásától meglehetősen lassúak – szóval tőle szokatlan gyorsasággal közölte, hogy: itt, őseik szent dombján, amely amennyire csak vissza tud emlékezni, mindig is bőséggel teremte a zupumapu leveleket, most, nyomban kiontja az én véremet, oroszlánokon és efféle fenevadakon edzett dárdájával!

Mielőtt azonban torkom és a busman főnök szép fegyvere randevút adhatott volna egymásnak, térdre borultam és könyörögtem, mondja el, mi az oka annak, hogy oly sok év után, amíg a busman nyelvet tanulmányoztam körükben, különös tekintettel a busman és a hottentotta közötti kapcsolatokra, és megbarátkoztam vele és népével, ugyan, miért is akarja az én egyébként rendkívül szánalomra méltó, és valóban, a világ számára lényegtelen, ámde nekem annál fontosabb életecskémet ezen szép reggelen, szent dombon kioltani?

A főnök fontolóra vette kérdésemet, és kisvártatva – mely nekem örökkévalóságnak tűnt – közölte, hogy a faluban, ma hajnalban fehér gyermek született.

Ó, mondtam, nos, ez valóban rendkívüli eset, és úgy érzem, teljes joggal ontja ki az én kis életemet, ám mielőtt megtenné, kértem, tekintsen le a dombról. A nemes busman fej körbetekintett a végtelen szavannán, ahogy az örökkévalóságon tekinthet végig a nagyságos atyaúristen, majd eltűnődött szavaimon, mikor azt mondtam neki, hogy: drága főnök, látod amottan azt a sok fehér bárányt? Látom, mondta különös orrhangján sípolva, mire én úgy folytattam, hogy ó, drága főnök, látod-e amottan a sok fehér bárány között azt az egy feketét? A főnök erre lehajtotta a fejét és így szólt, kössünk üzletet, én nem öllek meg, te meg hallgatsz itt is, és a túlvilágon is arról a fekete bárányról.

Tóth Katalin
Csak egy hajléktalan

A test gyönyörű volt. Kicsit soványabb annál, amilyennek Guszti képzelte, mégis gyönyörűbb, mint amilyet valaha látott. Még a nyakán lévő seb se tudta megtörni a varázst…

Baráth őrnagy félig lehunyt szemmel, kissé imbolyogva állt mögötte. Hajnali kettőkor riasztották a hullához, és remélni se merte, hogy éjfél előtt leteheti a szolgálatot. Ő csak egy hullát látott, amely pár órával azelőtt, hogy rátaláltak, ugyanolyan bűzlő hajléktalan volt, mint a férfi.

Tulajdonképpen örülnie kellett volna. Ennél legalább voltak iratok és reggelre megtalálták a gyilkosát. Baráth legalábbis biztos volt benne, hogy Guszti vágta el a nő torkát, és hihetetlenül dühös volt, amiért képes előadni a megrendültet.

A nyomozó megköszörülte a torkát.

– Felismered…? – Gondolatban hozzátette, hogy „te mocsok". A legszívesebben belerúgott volna, de azt a későbbiekre tartogatta. Ha nem ismeri be…

Guszti révetegen nézett fel. Három éve élt együtt a nővel, de meztelen testét még sose látta. Csak tapintotta a sötétben, a takarók alatt… A férfi szinte erőszakkal rángatta ki magát a rátörő emlékek hatása alól. Mély sóhaj kíséretében bólintott.

– Viola – nyögte ki rekedten.

– Ács Nándorné?

– Az.

Erős kéz ragadta meg a vállát, érezte, hogy valaki hátulról ránt egyet rajta. Nem érdekelte, ahogy a pofon se, amit a következő pillanatban kapott. Itt, Viola kiterített teste mellett semmi nem fájt.

– Beszélj rendesen és ne rángasd a vállad, mert megbánod!

A bilincs nem okozott meglepetést. Amióta az utcára kényszerült, kétszer ítélték el lopásért, és számtalanszor állították elő. Most ártatlan volt, de valahol mélyen megértette a nyomozókat.

Keze fejével letörölte sajgó száját és pár pillanatig báván bámulta a vért. Nem volt több egy priuszos hajléktalannál. Bár ezúttal nem csinált semmit, alibit se tudott igazolni, és minden ellene szólt. Nem érdekelte az se, ha hátralévő életét börtönben kell eltöltenie. Viola nélkül mindegy, mi lesz vele.

– Csak egy hajléktalan ribanc…

Ezt az egyik rendőr mondta még ott, a helyszínen. Guszti egy pillanatra megállt, mint akit villám sújtott. Rég megszokta, hogy nem veszik emberszámba, de Viola más volt. Amióta megismerte, nem lopott el semmit, és lemondott a piáról. Pedig sokkal könnyebb volt mámorban elviselni a téli hideget.

Most gyilkosnak nevezték, méghozzá Viola gyilkosának. Állítólag azért ölte meg, mert a végrendeletében mindenét ráhagyta.

Nem volt semmije! – Guszti üvölteni akarta ezt, de nem jött ki hang a száján. Csak bámult a rendőrökre, hallgatta a kérdéseiket és tűrte a pofonokat. A fájdalom pár órára beléfojtotta a szót. Később válaszolt, de azt, amit mindenáron ki akartak belőle kényszeríteni, nem mondta ki. Ragaszkodott az igazsághoz, de senki nem hitt neki…

Egyvalaki mégis. A fiatal zászlós a kocsiban olvasta el a vallomást, útban az áldozat fiának kelenvölgyi háza felé.

– Mi van, ha ez a Kováts tényleg nem tudott a végrendeletről? – fordult a kormánynál ülő Baráthhoz.

– Tudott, csak hazudik. Ezek mind ilyenek.

– A vallomása szerint az áldozat rosszban volt a fiával.

– Na és? – Az őrnagy unta, számára az egész nem jelentett többet rutinfeladatnál: éjjel találtak egy hullát, hajnalra meglett az elkövető, és valakinek értesítenie kell az áldozat hozzátartozóját. Hogy a hulla állítólag azért lett hajléktalan, mert a fia elkergette, a legkevésbé se érdekelte.

– Mi az, hogy na és? Ácsné nyolc éve maradt özvegyen az egyetemista fiával. Öt éve elvesztette a munkáját, és a fiú azt akarta, hogy írassa a nevére a házat. Ezen vesztek össze.

– Frászt. Ezt mondta Kovátsnak, legalábbis az a szemét ezt állította.

– Rendesnek tűnik.

– Te meg idiótának, Sarkadi. Kétszer ült betörésért.

A zászlós elhallgatott. Hívta volna fel az őrnagy figyelmét arra a tényre, hogy Kováts mindkétszer ősszel ment el betörni és gondoskodott arról, hogy megszólaljon a riasztó? A fiatal nyomozó szemében eléggé nyilvánvalónak tűnt, hogy csupán téli menedékre és viszonylag normális ételre vágyott.

– Ez lesz az – bökött fejével Baráth egy kis családi ház felé. – Csak az képes gyilkolni egy ilyen romos szarért, akinek kilóg a segge a gatyájából.

A zászlós megtartotta magának az ellenvéleményét.

– Ács Pált keressük – mondta az őrnagy a feléjük igyekvő fiatal férfinak, miután köszönt, bemutatkozott és felmutatta az igazolványát.

Ács hangosan zokogott, amikor meghallotta anyja halálhírét, de alakítása még Baráthot se győzte meg.

– Őszinte részvétem – mondta ennek ellenére, és hamarosan lezárták a nyomozást.

Guszti sztoikus nyugalommal vette tudomásul, hogy előzetes letartóztatásba helyezik. Nem érdekelte semmi, ahogy az ügyvédet se, akit kirendeltek mellé.

Egyedül Sarkadi zászlós nyomozott tovább munkaidő után. Addig járt Kelenvölgybe, amíg a fiatal Ács panaszt tett ellene a feletteseinél, de semmi sem tántorította el. A karrierjét, sőt, az állását kockára téve gyűjtögette a bizonyítékokat.

– Kováts ártatlan – jelentette két hónappal a gyilkosság után Baráthnak.

– Ki a fene az?

– A hajléktalan, akit azért varrtunk be, mert elvágta a nője torkát. Nem ő volt.

Az őrnagy feje ellilult.

– Nem tudsz megmaradni a valagodon, te idióta? – üvöltötte. – Mikor hagyod végre abba? Amikor kirúglak?

– Rúgj ki, de ezeket nem hagyhatod figyelmen kívül. – A zászlós az asztalra dobott egy vaskos dossziét.

Baráth kelletlenül leült, és beleolvasott Ács szomszédainak vallomásaiba. Mind ugyanazt mondták: a fiú ivott és rendszeresen pénzt követelt az anyjától. Amikor a nő elvesztette a munkáját, azt akarta, hogy – mint apai örökségét – írassa a nevére a házát. A szomszédok hallották a vitákat és a pofonok csattogását, de Ácsné mindent tagadott. Még akkor is, amikor késő éjjel az utcára kényszerült…

Sarkadi nemcsak a szomszédokat kérdezte ki, azokat a hajléktalanokat is felkutatta, akik ismerték az áldozatot és élettársát. Összeállt a kép, minden Ács bűnösségét bizonyította.

Guszti a kis darab szalonnára meredt, amit pár perccel korábban készített az asztalra. Sóhajtva visszacsomagolta és betette a hűtőbe.

Keze remegett, amint bezárta a házat, és elindult a temetőbe. Órákat töltött a sírnál, a dermesztő hidegben. Maradt volna éjszakára, de tudta, hogy mennie kell.

Felsóhajtott. Jólesett volna egy feles, de a szél süvítésén át meghallotta az asszony halk hangját:

– Bízom benned!

Talán el se hangzott, ő mégis hallotta. Másnap is, amikor elindult állást keresni, rettegve a gondolattól, hogy nem talál, és megint elveszít mindent.

– Bízom benned! – susogta a szél Viola hangján hetekkel később.

Akkor már munkába indult, hosszú évek óta először. Kicsit még félt, de halványan már bízott magában…

SZŐCS GÉZA

Cziffra Györgyről és egy rózsaszálról

Cziffra György, a huszadik század egyik legzseniálisabb zongoraművésze, elhatározta, hogy egy művészeti központot kellene létrehozni, zenei és képzőművészeti központot, fiatal művészek számára. Akkor már Franciaországban élt. Élete tele volt magyar vonatkozású szimbólumokkal, hadd említsük meg, hogy gyötrelmes háborús évek után, majd börtönéveket, büntetőtábort, kötömbszállítást, kényszermunkát követően, tönkretett kezekkel képes volt visszatérni a zenei életbe, persze csak bárzongoristaként. 1956-ban aztán az történt, hogy az őszi zenei ünnepségek szervezői elő szerették volna adatni Bartók második zongoraversenyét, amelynek az volt a híre, hogy alapjában véve lejátszhatatlan. Egy híres kínai pianistát kértek fel a koncertre, aki hat hónapig tartó próbálkozás után lemondott az előadásról. Ekkor már nyár volt, és valakinek eszébe jutott Cziffra. Előrángatták az éjszaka homályából, és Cziffra bravúrosan, tomboló siker mellett eljátszotta a művet. 1956. október 22-én este a Zeneakadémián. Nem telt el huszonnégy óra, és kitört a forradalom. Ennek leverése után Cziffra nyugatra menekült és nemsokára már Párizsban koncertezett, majd rövidesen a legismertebb előadóművészek egyike lett.

Sok évvel később André Malraux-val, a francia kulturális miniszterrel találkozván, megemlítette neki, hogy egy összművészeti központot tervez létesíteni. Malraux javaslata az volt, hogy ezt ne Párizsban hozza létre, hanem a 30-40 kilométerre fekvő Senlis városkában, amely Franciaország történelmi bölcsője. Ott ebek harmincadjára jutott az ország legrégebbi gótikus temploma, amelyben az első Capetinget koronázták meg. A nagy forradalom alatt feldúlták, aztán kinevezték az Ész Templomának, majd kovácsműhely, katonai raktár (ez Nagyváradról ismerős), lovarda, tűzoltókaszárnya és garázs működött benne, s így jutott el az összeomlás állapotáig.

Malraux gondolata – a régivel, a régiben, a régi által újat teremteni – lenyűgözte Cziffrát és elhatározta, hogy megmenti a templomot. Ám a miniszter aggodalmasan azt kezdte tudakolni, van-e ehhez megfelelő tőkéje, kedves George. „Igen, feleltem hirtelen felvidultan, és rátettem a két kezemet az övére. Malraux rögtön kapcsolt. Szóval – kérdezte dermedten a művészt – ezzel a tíz ujjával akarja újjáépíteni romjaiból a királyi kápolnát? – Igen – felelte szerényen Cziffra, amire Malraux már csak annyit mondott: ez aztán mindennek a teteje, hogy „Attila egyik leszármazottja jöjjön vissza Franciaországba és állítsa helyre első királyunk kikiáltásának kápolnáját!“

„Újjáépíteni azt a vallási kegyhelyet, amelyet kifosztottak, megerőszakoltak és elárultak, újjávarázsolni Liszt Ferenc tiszteletére, ez több mint hódolat a mester előtt, ez invokáció“ – összegzi Cziffra vállalkozása értelmét. (Itt hadd említsük meg, hogy 1956 októberében, még a Bartók-zongoraverseny előtt, Cziffra egy fellépésén tízszer játszotta el ráadásként Liszt Rákóczi-indulóját: a termet végül a rendőrség üríttette ki.

Játszhatta volna az Egmont-nyitány zongoraátiratát is.)

Cziffra Senlis-ban megvalósult álmában sokszoros metaforát látok. Kezdve a romokat újjáépítő, a romoknak új értelmet kölcsönző szándéktól, át a tíz ujjal is templomot és országot építeni képes akarat csodáján, egészen odáig, hogy az európai kultúrát nemcsak Budapesten lehetséges gyarapítanunk, hanem még Párizs környékén is (mellesleg nem is túl messze Trianontól). A magyar földönfutó, „Attila unokája“, vagy ha úgy tetszik, Batu kán pesti rokona éppen ezt tette, talpra állítva a lezüllesztett szakrális és históriai kegyhelyet. Azt nem tudjuk, megtörtént-e, amit Malraux így fogalmazott: ha Cziffrának sikerülne ezt a szépséget újra feltárni, Franciaország gyertyát fog gyújtani a tiszteletére. A miniszter szavát adta erre, és talán nekünk sem kellene sajnálnunk egy gyertyát Cziffra emlékére. Három nappal ezelőtt, november 5-én töltötte volna be 88. életévét.

Senlis környékét leírva Cziffra – a francia olvasónak! – egy Radnóti Miklós-verssel zárja emlékiratait. A vers címe: Emlékeimben…, és azt idézi fel, amit a Senlis felé vezető úton látott a költő egy esős alkonyatban, amikor egy pillanatra elfogta őt a boldogság:

Az Ermenonville felőli nyíres, mint fehér szoknyás kislány fut be a tájképbe, s az út fordulójában egy katona áll. A költő szeme rögzíti azt, ami szokatlan azon a katonán: Foga közt rózsaszál.

Cziffra azzal a gondolattal fejezi be emlékeit, hogy életében vissza-visszatérő fenyegetés volt a szellemi halál, amely abban az órában, amikor minden veszni látszik, művészi feltámadásba változik át.

És azt is mondja, az újjáépítés boldogságának élményével kibővítve Radnóti metaforáját, hogy mindenkinek, aki Senlist meglátogatja, rózsaszál legyen a fogai közt.

Jegyezzük meg ezt a képet, mint a szellemi halál helyett a művészi feltámadást választó élniakarás szimbólumát.

***

Végezetül engedjék meg, hogy saját szerény személyemről is szóljak, ezt most először teszem és csakis azért, mert egyre erőteljesebb nyomás nehezedik rám, követelve, hogy határozzam meg magam. Ki ez az ember, mi van a fejében, „mi motiválja“.

Meghatározni nem fogom magam, de azok számára, akik foglalkoznak ilyesmivel, a következő támpontokkal szolgálok.

Támogatom a magyart a magyartalannal szemben és az embert az embertelennel szemben

a bölcső pártján állok a koporsóéval szemben

a megszólaló harangok pártján az elnémult harangokéval szemben

Nándorfehérvár pártján Moháccsal szemben

a velszi bárdok pártján Edvárd király ellen

Csingacsguk és a musztángok pártján a sápadt arcúak ellen

az aradi tizenhármak pártján Haynau ellen

Radnóti Miklós, Szerb Antal és Karácsony Benő igazában hiszek a lélekmérgezéssel, az agymosással, a kirekesztéssel és a nemzeti önpusztítással szemben

hiszem, hogy érdemes életünket is adni azért, hogy országunkban bárki szabadon elmondhassa véleményét, még ha e véleménnyel nem érthetek is egyet

úgy gondolom, hogy szeretnünk kell ellenségeinket is, mint felebarátainkat

és felebarátainkat mint önmagunkat

elítélek mindenfajta okkupációt, legyen az román, német vagy szovjet és ezért

a szovjet tankok pártján állok a német tankokkal szemben és a Corvin köziek pártján a szovjet tankok ellen

osztom azt a meggyőződést, hogy a rosszat nem győzheti le a kisebbik rossz, csak a jó – de védem a rosszat a még rosszabb ellen

hiszek minden magyar ember kultúrához való jogában, mint ahogy minden ember kultúrához való jogában is:

de a mi felelősségünk, hogy a magyarokat sikeres kultúrnemzetté segítsük felnőni, egy azonosságával tisztában levő, azt vállaló, önmagával kibékült, erős és magabízó közösséggé

egy korszerű nemzeteszme híve vagyok egy korszerűtlen nemzeteszmével és egy korszerűtlen nemzetköziséggel szemben

segíteni szeretném a gyengét, az elesettet, a hátrányos helyzetűt, a kicsit – de nem szeretnék kicsi lenni, és nem üzenem senkinek, hogy merjen kicsi lenni,

hanem arra szeretnék biztatni mindenkit, hogy egy sikeres és megbecsült nemzet tagja akarjon lenni, és azt is gondolom, hogy az ország újraépítésének a fejekben és a lelkekben kell elkezdődnie

meggyőződésem, hogy a kultúra segíthet az elmúlt ezer év okozta külső és belső sebeket beforrasztani és csak az segíthet ezeket beforrasztani

a műalkotást támogatom a szuvenírrel szemben

a népit a népiessel szemben

és a málnát és az almát a málnaízűvel és almaízűvel szemben

hiszem, hogy a magyarok megtalálják helyüket a most kialakuló világban, s hogy nem fogunk példázatbeli szabad tyúkká válni, amely nem bírta a szabad versenyt a szabad rókával szemben

az élő élet pártján állok, a DDT-vel, a KGB-vel, az ÁVH-val és a mustárgázzal szemben

hiszek abban, hogy a magyar nemzet történelmi küldetést teljesít, és hogy ez a küldetés mélyen összefügg a lelket és a nemzetet nemesítő csodálatos képességünkkel, a kultúrával

azt szeretném, hogy tudásközpont épüljön fel e keresztúthazában, Kelet és Nyugat, Dél és Észak e sokat látott találkozási pontján

hiszek abban, hogy nemzetünk a legműveltebb nemzetek egyikévé lesz Európában,

ha Isten is megsegít, és miért ne tenné, hiszen egyetérthetünk azzal a vélekedéssel, hogy amíg a nemzet távolodott az Istentől, akkor is közeledett hozzá, csak a hosszabbik utat választotta

ezeket gondolom, rózsaszállal a fogaim között.

(Elhangzott Kecskeméten, 2009. november 8-án a Kecskeméti Lapok által szervezett konferencián – azzal a merénylettel kapcsolatban, amelyet a nemzet kulturális vagyona, a magyar identitás részét képező értékhalmaz ellen terveznek. „A filmvagyon ellopásának, elherdálásának tervéről van szó, és mindenkit, aki itt ül a teremben, arra kérek – márpedig az itt levők elég erős érdekérvényesítő képességgel rendelkeznek, különösen együtt –, hogy minden lehetséges eszközzel, politikai, nyilvánossági és civil eszközökkel próbáljuk megakadályozni ezt a last minute rablást“.)

GÖMÖRI GYÖRGY

SZABADSÁG? SZERELEM?

November elején vagyunk. A BBC (mint minden évben 2006 óta) idén is műsorára tűzte Mark Kidel kiváló, Angliában díjnyertes filmjét, „A mi forradalmunk“-at. Sajnos elég késői adásban: a film jóval éjfél után kezdődött, amikor az átlag angol polgár már édesdeden alszik. Viszont az ötvenhatos Kidel-féle angol–francia dokumentumfilm előtt a BBC 4-en vetítették a „Szabadság, szerelem“ c. amerikai–magyar filmet, amit itt „A dicsőség gyermekei“ (The Children of Glory) címen játszanak, és mint „sportdrámát“ hirdetnek.

Ezt a játékfilmet egyszer már láttam Budapesten, most másodszorra ugyanolyan hatást tett rám.

Bár a film ajánlható olyan fiataloknak, akik keveset, vagy semmit sem tudnak ötvenhatról, a hozzám hasonló idősebbeknek (és nem feltétlenül csak a magyaroknak) lehetnek, s azt hiszem, kell hogy legyenek fenntartásaik.

Először arról, ami a filmben jó. Egy magyar élsportoló-vízilabdázó, bizonyos Szabó Karcsi belebonyolódását a forradalomba mondja el egy szerelmi történeten keresztül. Ez a Karcsi mindenütt ott van, ahol éppen kell, a Műegyetemen, a Bem-szobornál, később a Rádiónál, tehát az események központi alakja. Jó a film vízipólós része, jól peregnek az olimpiára készülő sportos fiúk egymást csipkedő párbeszédei és Fenyő Iván a maga kicsit kihívó, markáns arcával hitelesen jeleníti meg az először nempolitizáló, majd az események sorában egyre inkább forradalmasodó, fegyvert fogó fiatalembert. Egy-két jelenet az utcai harcokból jól van felvéve, falakat döntögető tankokkal, bár amikor egy teherautó beleszalad egy éppen közlekedő sárga villamosba, kicsit csodálkozik az ember, mit keres a lövöldözés idején a Ferencvárosban ez a villamos (azért a kalauzok sem voltak teljesen hülyék, a közlekedés ilyenkor teljesen leállt).

Ami viszont számomra hiteltelen, az bizonyos ötvenhatos tények összeválogatása, illetve önkényes összefabrikálása. Persze, tudom, egy film forgatókönyvének mások a szempontjai, mint a történésznek, de mégis. Például a film a lengyelek melletti októberi szimpátiatüntetést a poznani munkáslázadásból eredezteti. Utóbbi négy hónappal korábban történt, és alig hagyott nyomot az akkori magyar közvéleményben – nálunk a reformmozgalmat értelmiségiek vezették. S míg Poznanban lengyel csapatok fojtottak vérbe egy tömegmozgalmat, október 22-én mi a szovjet csapatok Varsót fenyegető hadmozdulatai miatt szerveztük a lengyelek melletti másnapi diáktüntetést. Gomulka, aki akkor került uralomra Varsóban, Nagy Imréhez hasonlóan nem megdönteni, hanem megreformálni, működő képesebbé és emberibbé akarta tenni a rendszert. Ez azért elég nagy különbség.

Nem beszélek külön a filmnek arról a dramaturgiai hibájáról, ami szerint október 23-án már megindult a tüntetés, amikor a belügyminiszter annak betiltását visszavonta. (Azért annyira elszántak nem voltak mind az egyetemisták.) De ennél is megtévesztőbb az október 25-i Parlament előtti vérengzés ábrázolása. A filmben jól látható a tömegre néhány csípőből tüzelő ávós, miközben Magyarországon köztudott tény, hogy a vérengzés tetteseit a mai napig nem azonosították! Majdnem biztosan nem a „hivatalos“ ÁVH emberei voltak, hanem egy sebtében megszervezett „biztonsági“ rohamcsapat tagjai. De a tömegmészárlásban az volt a legszörnyűbb, hogy a szemtanúk szerint nem lehetett látni a tetőkről tüzelőket. Ezek után a „Szabadság, szerelem“ „udvari“ jelenete (tehát már a vérengzés utáni jelenet!), ahol egy békeszerető pap arra akarja rávenni a sarokba szorított gyilkos ávósokat, hogy tegyék le fegyvereiket, még dramaturgiai szempontból is teljesen hamis és hiteltelen.

S végül számomra a film legnagyobb hibája maga a női főszereplő, Boda Krisztina. Ő egy olyan egyetemista lányt alakít, aki fegyverrel vesz részt a forradalomban, és végsőkig kitart bajtársai mellett. Sajnos Boda kezdettől fogva merev, ellenszenves, humortalan, mindenkihez barátságtalan, egyszóval teljesen „sótlan“. És árva, mert szüleit megölték. Nem derül ki, apját-anyját miért gyilkolta meg az ÁVH – ilyen kettős halálos ítélet szinte példátlan volt még a Rákosi-rendszerben is.(Meg aztán: ilyen káderlappal hogyan vehették fel egyetemre?) Hogy ennek a lánynak a kedvéért áldozná fel Szabó Karcsi a várható olimpiai aranyérmet? Nem tudom elhinni. Szabadság? Igen. Szerelem? Aligha. Kár, hogy ezt a kétségtelenül jó szándékú és helyenként látványos filmet eleve lerontja a rendező rossz, át nem gondolt szerepválasztása.

(*Folytatás az 1. oldalról*)

– Ennek ellenére jelentkezett. Mi motiválta elsősorban?

– Én szerettem az Irodalmi Jelent, a lapot. Ez volt az a lap, nem mondom, hogy többek között, de a néhány között, az IJ volt az, amely fenntartás nélkül közölte minden írásomat. Az írásaimban írtam, amit írtam, nem voltam politikamentes, undorodom a politikamentes irodalomtól, viszont volt véleményem, van véleményem, le is írtam lírában, meg epikában – közöltetek regényrészletet is.

Volt numerus clausus, van „numerus nullus“

– A különdíjért 1666 dollárt kapott, akkori átváltási értéke körülbelül 300 000 forintot volt. Érdemes volt ennyiért eladnia a kéziratát?

– Érdemes volt…?! Magyarországon, Budapesten a legnehezebb tisztességes magyar írónak, magyar költőnek lenni. Ezt azért hangsúlyozom, mert 1666 dolláros díj, az tiszta pénz. Azt mondom, érdemes volt. Ismétlem, hogy most, 2009-ben több mint 6 éve egyetlen egy fillért nem kaptam sem a Nemzeti Kulturális Alaptól, sem innen, sem onnan, sehonnan egyetlen könyvem megjelenésére sem. Ilyen körülmények között a Masszi Kiadó adta ki, például, egyik kötetemet. Fölhívott Masszi Péter, elolvasta a kéziratomat, s azt mondta: „Zoli, nem pályázunk, a saját költségemen kiadom, igaz honoráriumot csak 85 ezer forintot tudok adni“, s mondtam, hogy nincs mit csinálni, más ennyit sem ad, és pályázatra nem kaptam pénzt. Ingyen is odaadtam volna. Püski bácsi, a Jó Isten nyugosztalja, kiadta 2000 karácsonyára a lírai publicisztika könyvemet Muskátlis Európában címmel, adott 100 példányt, de honoráriumot nem adott. A kérdésedre ismételten hangsúlyozom: nem bántam meg, hogy odaadtam 1666 dollárért.

Más kérdés az, hogy azok a körök, amelyek megfenyegették az IJ-pályázaton a kollégákat, azok úgy elhallgatták az IJ-nél díjat nyert könyvemet, hogy egy tolvaj sort, egy szót sem írtak róla. Erdélyben nagy híre volt. Könyvbemutatókon is, és amit vitt a kiadó, azt el is adta Székelyföldön, de itt Budapesten nem vették tudomásul, hogy Czegő Zoltán, a fajgyűlölőnek kikiáltott 70 éves költő – 71 éves vagyok–, regényíró, kritikus, publicista, különdíjat nyert egy ilyen súlyos pályázaton, és nézzük csak meg közelről a könyvét, az Időrianás című regényt. Tehát volt numerus clausus , ám Magyarországon tudomásul kell venni, hogy van „numerus nullus“. A „numerus nullust“ nem magyarázom neked sem, másnak sem, sapienti sat est.

– Az eredményhirdetés óta elolvasta-e a díjazottak regényeit? Véleménye szerint, igazságos döntés született-e?

– Egyik gyengeségem a kitérő válasz, ahhoz én nem vagyok sem elég ravasz, sem elég agyafúrt. Az irodalom nem lóverseny. Tegnap ott voltam a kicsi unokám, Beke Áronka hangversenyén, Áronka 10 éves, voltak ott 17 évesek is, na most a tanáruk óva intette a szülőket és a tanulókat, a klarinéton játszókat, hogy versenynek tartsák ezt, mert ez nem verseny, ez szereplés. És ezt mondom én is, hogy az irodalom az irodalom és nem lóverseny. Hogy lehet lemérni két sikerült írást, azonos fajsúlyban? Minden író és minden olvasó elfogult. Ahogy minden író és minden olvasó más-más beállítódottsággal rendelkezik. Mást szeret. Persze hogy az tetszik jobban, ami közel áll az én érzelmi, eszmei irányulásomhoz. És az vesse rám az első követ, aki meri vallani és vállalni, hogy az ő ízlése, döntése eszmeileg, érzelmileg igazán objektív, és százszázalékosan elfogadható. Én elfogadtam a zsűri döntését.

Úgy érzem néha, hogy szétrobban a mellkasom

– A különdíj mennyiben befolyásolta írói pályája alakulását? Hogyan született meg az Időrianás című regény? Honnan jött a téma?

– Ez volt a második regényem, az első, a *Medrében él* című két hatalmas kötet, 940 oldalas. Rám figyelő barátaim és nem barátaim is meglepődtek, hogy 64 éves korában, amikor megjelent a regény 65 éves voltam, egy költő, publicista regényírásra adja a fejét. Én magamat meg akartam mérni, úgy is mondhatnám, hogy ki akartam végre beszélni magam. Mert úgy érzem néha, sokszor, hogy szétrobban a mellkasom, látván ezt a világot, és ami történik benne. Én most nem pártharcokra gondolok, mert az egy szemétdomb, hanem még mindig túl sok, amit megéltem, két országban, két rendszerben, és hát a magánéletemben is, túl sok ahhoz, hogy hallgassak. Ki akartam végre beszélni magam. Ez volt a Medrében él kétkötetes nagyregényem. Az IJ-pályázat engem egy újabb regény megírására ösztönzött. Novellának szántam, elbeszélésnek, s akkor beugrott a pályázat. S azt mondtam a barátomnak, Seprődi Kiss Attilának, hogy ez annyira rokonszenves, a téma, és a pályázat jeligés, és a lapomnak, amelyiknek szoktam írni a tisztességes viszonyulása is annyira bizalmat keltő, hogy beneveztem. Vesztenem nincs mit, legfeljebb írok egy új regényt. Én csak nyerhetek.

– Arra válaszolt most, hogy mi volt a pályázat előtt, de miután megnyerte a különdíjat, és megjelent a könyv?

– A további lépéseimhez föltétlen önbizalmat adott. Egy „kezdő“ regényírónak föltétlen hátszelet jelentett ez a díj. Visszaadta az erőmet. Mondjuk, el sem veszítettem. Én a bizalmamat nem az írásban és az irodalomban veszítettem el. Befolyásolt, meghatározott, az igaz. Föltétlenül lendített egyet, egy lépcsőfokon, egy küszöbön továbbléptetett. Utána írtam még egy regényt, 2 éve ott van Marosvásárhelyen a Mentor Kiadónál, pályáztak rá, és a Nemzeti Kulturális Alap nem támogatta a Marosvásárhelyen leadott kéziratomat sem. Hadd mondjam el azt is, hogy újabb regényre adtam a fejemet, tegnapelőtt kaptam az interneten értesítést, hogy a MASZRE-tól egy éven keresztül havi 40 ezer forintot kapok a regény megírására. Amúgy is megírtam volna, de ez jó ösztönzés, és nagyon örülök neki. Ez a regény már nem lesz akkora, mint az első.

Színről színre látni

Nem tudtam, hogy ebből egy ekkora játék és regény lesz

– Hogyan született meg az Időrianás, mi volt a magja az egésznek, honnan jött a sztori?

– Elmondom. Előre bocsátom, nem mintha feltételeznél valami rosszat is rólam, hogy én már fiatalkoromban sem hazudtam, még a nőknek is csak nagyon-nagyon ritkán, úgyhogy most, amit mondok, az sem hazugság. Seprődi Kiss Attila színházi rendező barátom, Isten nyugtassa, tavaly nyáron meghalt, Budatétényben lakott, én Ercsiben – onnan 15-20 km. Egyszer vonattal utaztam hozzá, Kiss Attila ott egy bevásárlóközpontnál szokott megállni régi-régi Peugeotjával, s ott szokott várni engem. Leszállok a vonatról, megyek arrafelé, s mellettem egy gyönyörű szép nő. Attilát látom 100 méterről, ott áll és vár. Mondom a hölgynek, hogy ha van kedve játszani 3 percet, játsszunk – négy évvel ezelőtt még nem voltam ilyen öreg. „Miért, mit akar játszani?“ – kérdezte a hölgy, aki 20-24 éves lehetett, nagyon szép volt, karcsú, igazán szép Isten teremtése. Mondom ott vár a barátom, aki olyan öreg, mint én, és irigy, menjünk úgy feléje, mintha mi barátok lennénk. „Menjünk“ – mondta a hölgy. Beszélgettünk, kézen fogva érkeztünk meg a sóbálvánnyá merevedett barátom mellé, s akkor elbúcsúztam a hölgytől, mint akik régi szerelmesek, s Attila dermedten állt, s nézte, hogy ez meg mi? Amikor a hölgy elment, meg is simogattam a kezét, puszi-puszi, s Attila rettenetben mondja: „Ki ez?“ – hát, mondom, a barátnőm. „S hát te eddig titkoltad?“ Hogy- hogy?! „Hát te őrült, ilyen gyönyörű lány!“ Ott valamit dadogtam neki, játszottam, csak nem tudtam, hogy ebből egy ekkora játék és regény lesz. Ez a játék ment addig, amíg a regényt megírtam. Ezzel is indul a regény, ezzel a jelenettel.

– Ez volt az inspiráló pillanat.

– Ezt vettem kölcsön az életből, hiszen mindent az életből veszünk kölcsön, s minden az életből jön, majdnem… Csak én másképp rakom össze. A templomépítő Csete György, csodálatos ember, talán egy kicsit rá gondoltam, mikor a főszereplőt, a mérnököt megformáztam, a többi aztán ment.

– Elsősorban költőként ismert. Most, hogy a negyedik regénynek fut neki, mi áll közelebb, a vers vagy a próza?

– A líra. Két ember volt az erdélyi irodalomban, és Magyarországon sincs sokkal több, akik lírai publicisztikát műveltek. A 60-as 70-es években én nagyobb szaporasággal, Farkas Árpád a másik, szintén költő, ő ritkábban, és 20 éve már egyáltalán nem. Tehát a publicisztikám is lírai publicisztika, lásd a Püski Kiadónál megjelent kötetemet. Az is líra. A regényemben is ott a líra. Különösen a *Medrében él*ben. S ezt meg is jegyezték kritikusaim is és olvasók is. Közelebb áll hozzám a líra. Verset lehet írni egy zúgó, hideg vasúti váróteremben is. Jó verset is, rosszat is. A regény több figyelmet követel, viszont a regénynek megvan a maga varázsa, s a belső öntörvénye. Ezt az első regényem írásakor fedeztem fel. Nem mindig engedelmeskedik az epika, megy a maga útján, és itt jön a regényíró fegyelmezettsége, vagy fegyelmezetlensége, hogy meddig engedi el. Na de ott van a líra, ott kísért az Időrianásban is. Emlékezz vissza, a halálos ágyon, mikor be akarja vallani, hogy Buba nincs, Buba sohasem létezett, de meghal.

– Említette Erdélyt. Húsz éve él Magyarországon.

– Huszonkettő.

– Huszonkettő. Meg kell kérdeznem azt is, hogy hol érzi magát igazán otthon?

– Székelyföldön. Magyarország népe jó volt hozzám, 88 tavaszán jöttem ki, az akkori kormány, akkor még Grósz volt, nekem, mint menekült költőnek lakást adott. Köszönettel tartozom, könnyek között esküdtem meg az újpalotai panellakásom erkélyén, hogy én ennek a nemzetnek, ennek az országnak, ennek a népnek, amelyik engem tetővel ellátott, én ennek az országnak és népnek meghálálom, megköszönöm. Iszonyú, amennyit dolgoztam, publicisztikában, szerkesztésben, hat-hét lapnál dolgoztam és ötször ennyi lapnak írtam. Sajnos azok a lapok, amelyeknél dolgoztam, mind megszűntek, vagy egyszerűen kirekesztettek, például a Magyar Nemzet, ahol szerződéses munkatárs voltam, és 12 évig, az első napoktól rendszeresen írtam. Én hálás voltam azért, amit kaptam, és szélsőségesen elfogultan dolgoztam, mert az ember a nemzetét, a hazáját, az édesanyját, gyermekeit, a szerelmét csak szélsőségesen tudja szeretni. Ennyiben voltam csak szélsőséges, persze meg kellett élni, és sokat kellett dolgozni, ugyanis menekült voltam, egy táskával jöttem ki. Nem volt sem pénzem, sem konyhakredencem, sem kutyám, sem anyósom, sem feleségem, akivel kitelepedtem volna. Én egyedül jöttem ki, és hát sokat kellett dolgozni.

Óriási csalódás volt számomra ez a 21 év, itt Magyarországon

– Kolléganőm kért, kérdezzem meg, miért szomorkásak, mondhatni pesszimisták versei?

– Azért, mert óriási csalódás volt számomra ez a 21 év, itt Magyarországon. A szocializmusban, a kommunista rendszerben nem csalódtam. Én 13 éves korom óta antikommunista vagyok, meggyőződésből. Azt elmondani nem lehet, hogy mennyit szenvedtünk. Apám asztalos volt, és kilenc gyerek volt a családban. És cudarul éheztünk a háború után, és a szocializmusban is, és akkor a saját bőrömön is meg kellett tapasztalnom, hogy mit jelent a szocializmus. Tehát abból kiábrándultam. Megszöktem 88-ban. 15 évi szerkesztői munka után egyszerűen kirúgtak, mert Nyugaton volt egy testvérem. Tehát ott megszenvedtem, ebből derűs élet és derűs életmű nem születhetett. Jöttem ide, a szemem előtt játszódott le az úgynevezett rendszerváltás, és akkor a legnagyobb csalódás következett. Hogy ugyanaz a gárda, vagy annak az unokatestvére, unokahúga vagy a fia, leánya, tehát ugyanaz a gárda veszi át a hatalmat a rendszerváltással, és mindmáig csinálja. Én irtóztam két ország két rendszerétől, és akkor rá jött a „numerus nullus“. A teljes kirekesztésem. Egyetlenegy lap nincs Magyarországon, amely közölné egyetlenegy írásomat. A Magyar Fórumot én hagytam ott, de azért hagytam ott, mert nem tudom elviselni a Csurka István élettársának, Papolczy Gizellának a cenzori tevékenységét. Ennyi csalódás után szomorúak a verseim. Mert nem légvárakba születtem bele, s nem légvárakból pottyantam a Székelyföldre vagy Budapestre, én tudtam, hogy miben élek, és látnom kellett azt, hogy minden a visszájára fordul, minden. És hogy porlik, mint a székely himnuszban ama bizonyos szikla, hogy porlik szét a magyar társadalom, hogy válik semmivé a reményépítmény, ami, ha nem is kacsalábon, de azért fél lábon a valóságon állt, hogy válik amorffá, semmivé.

– Beszéltünk versekről, beszéltünk arról, hogy mi az, ami most leköti, még egyetlenegy kérdésem lenne. Hogyan értékeli most a magyar és erdélyi magyar irodalmat?

– Szívesebben idézek magamtól, mint mottózom másoktól. A beszélgetés elején említettem, hogy a mai magyar irodalmat felmosórongynak tekintem. Nem szolgálóleánynak. Erdély a pártokat, a politikát, még a szóhasználatot is Budapestről veszi át, másolja. Ugyanazok az erők dirigálják a mai erdélyi irodalmat, amely erők a budapestit, a magyarországit. Pontosabban, ugyanattól retteg a pályázatok előtt, után és közben az erdélyi magyar író, amitől a magyarországi. Van egy erős fiatal nemzedék az erdélyi irodalomban, mindig is volt fiatal nemzedék az erdélyi iro dalomban, és nagyon-nagyon remélem, hogy még sokáig lesz fiatal, mert akkor lesz idősebb nemzedék is, és lesz megmegújulás is. És hasonló módon van fiatal gárda Magyarországon is. Nagyon szeretem őket olvasni. Én nagyon értékelem Lővétei Lázárékat, Orbán János Dénest, Fekete Vincét, a fiatalokat. Sajnos, lehet, hogy tévedek, de úgy érzem, úgy látom, hogy hamarább kapták meg a kiábrándulás vírusát, mint mi, az úgy nevezett második Forrás-nemzedék, a 60-as 70-es években Farkas, Kenéz, jómagam, Vári Attila, Magyari. Tehát ezeket hamarább érte utol a kiábrándulás rettenete, mint bennünket. Mi a cudar Ceauşescu-diktatúrában is mertünk így-úgy, valahogy remélni, legalább azt, hogy felborul az egész. Volt bennünk kezdeményezés, valami, hogy nem veszhetünk el, hiszen nem lehet pár évtized alatt leradírozni országokat és népeket. Mi valahogy reménykedtünk, és riportoztunk, és publicisztikáztunk. 68-ban írtam egy versben, mikor a testvérem egyszerűen kiszökött Romániából, és meg sem állt Svédországig, majd onnan Ausztráliáig, akkor írtam, hogy Husáng a fenyő. „Jaj, husáng kezemben a fenyő, / jaj, szóljatok, ha üldözni kell az elmenőket.“ Mi féltettük, félve aggódtunk a székely népért, az erdélyi népért, és egyáltalán, hogy mi lesz Romániával, zuhanás-e bele a brezsnyevi mocsárba, a szakadékba. Szóval nem a magunk bőrét féltettük, hanem hogy egyáltalán, mi lesz ezzel a kommunista konglomerátummal, ezzel az összefércelt, tákolt világbirodalommal. Elveszünk egy szálig? Mi nem akartunk elveszni, hanem itt-ott biztattuk az embereket. A mostani erdélyi fiatal gárda – a román fiatal nemzedéket nem ismerem –, de az erdélyi fiatal író-költő társadalmat, ezt a sodrást ismerem, és hát úgy látom, hogy ez a ború, a borúlátásba való belenyugvás hamarább utolérte őket, mint minket annak idején.

A bőség zavara

ONAGY ZOLTÁN rovata

November

A későn érő zseni

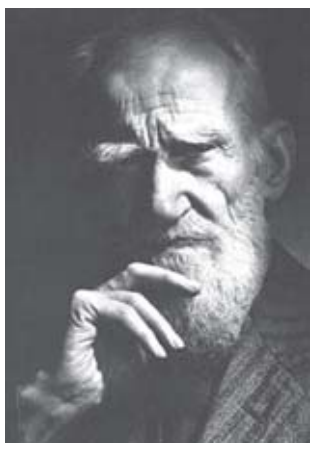

59 éve halt meg **(G. B.) Shaw** (Hertfordshire, 1950. november 2.; sz. 1856. július 26.) drámaíró.

Olvasom a nagy Nyugat nagy Schöplinjét, aki lapozza Frank Harris Shaw-könyvét, és hüledezik százzal: „Megtudom belőle, hogy a híres vígjátékíró apja züllött alkoholista volt, az anyja platonikus háromszögben élt, akivel később Londonba költözött, maga Shaw fiatalkorában azzal igyekezett magára vonni a figyelmet, hogy elsőül járt London utcáin Jäger-ruhában, hogy nővel huszonkilenc éves korában volt először ügye s akkor is a nő, anyjának már nem fiatal énektanítványa, volt a kezdeményező, később azonban már sok szexuális dolga volt színésznőkkel és más nőkkel, a feleségét jórészt, vagy talán egészen azért vette el, mert pénze volt és még egész tömeg hasonló indiszkréciót. Élő emberről.“ Pislog, csodálkozik, végül összefoglal: „Annyi bizonyos, hogyha Magyarországon mert volna valaki így írni akár élőről, akár holtról, óriási botrány lenne belőle.“

Ebben biztosak lehetünk.

Egy dolog, hogy ír nemzetiségű.

Másik dolog, ha a férfi hülye, a nő könnyen lelép mellőle.

Harmadik dolog, hogy az apa eltartásához Shaw munkája is szükséges, pénzbeszedő lesz egy ingatlanügynökségen.

Negyedik dolog, hogy így a legjobb helyen tanulja meg, hogyan úszik a pénz a fű alatt, adómentesen. Erre a tudományra mostanában néhány millió magyarnak is szüksége volna.

Ötödik dolog, hogy a mama végül pakol, Londonba megy a szeretőjével, Shaw egyedül marad az alkoholista faterral, annak feneketlen szomjával, pénzigényével, egy idő után – mi mást tehetne - ő is lelép. El se köszön.

Később lassan megszereti a női nemet (úgy értem: női igent). Egy újságíró rákérdez Shaw feleségénél, mit tud férje titokban tartott életéről. A bölcs és szellemes asszony ezt válaszolja: „Jó nevelésű férfi és asszony nem érdeklődik házastársa másokra tartozó érzelmeiről és olyan sétálgatásairól, amelyeket nem kíván otthon közölni“. Shaw szeretőinek hosszú sorában természetesen felbukkan magyar színésznő is. Megsértődnénk, ha nem. Nevezetesen Hídvéghy Valéria.

Hídvéghy Valéria férje, Gabriel Pascal filmrendező és Shaw, barátok. Pascal kapja a Shaw-művek filmjogait, Shaw a bájos színésznőt. A szerelem 1950-ig, Shaw haláláig tart. Az agg mester halálos ágyán egyetlen embert fogad, az egykori magyar színésznőt, Hídvéghy Valit, és búcsúajándékként szeretőjére hagyja a Pygmalon musicel-változata, a My fair Lady szerzői jogait, amiből el lehet éldegélni.

Aki hosszan él, sok mindenre van ideje, nem késik le semmiről, mondja Shaw már öregen. Amikor idézik, az aforizma eleje többnyire a szerkesztői önkény áldozatává válik. Helyesen a következőképpen szól: „Ha sokáig akarsz élni, soha ne legyen két nőnél kevesebbed egyszerre. Egy nő karbantartja a testet, a lelket. Két nő duplán.“

Későn kezdte ugyan, harminc fölött, a szexet, negyven fölött az irodalmat, de lassan behozott mindent, amit be kellett, be lehetett hozni a szörnyű elmaradásokból.

A nyomor kergette költő

Tóth Árpád halála (Budapest, 1928. november 7.).

Van egy másik tüdőbeteg költőnk (az egyik Szomory Dezső), akinél pontosan leválasztható a dekadens, epedő, asszonynélküli, és a nietzschei, pezsgő, életszerető (profánul: szexuálisan rendben lévő) alkotói szakasz. Ő az április 14-én 123 éve született **Tóth Árpád**. Az aradi születésű költő kapcsán válik láthatóvá, milyen szerencsés hatással lehet a költők, írók anyagi helyzetére, ha lapok vetekednek a jó anyagokért. Az Est-lapok Mikes Lajosa lényegesen többet utal, mint a Nyugat sóher Babitsa, még sóherebb Móricz Zsigmondja. Mikes igényt tart arra, hogy náluk is jelenjenek meg olyan jó versek és novellák, mint az Osvát szerkesztette Nyugatban. A kor irodalmi szerkesztőinek vetélkedése igen kedvezően hatott a mindig üres irodalmi bukszákra.

Nem mondhatni, minden ellenére nem mondhatni, hogy sikerköltő. A sikerköltők érzik is a sikert. Bár költő dolgában fogalmam nincs, miképpen működik ez, sikerköltő nem költ, mert eltölti a siker érzete azokat a pórusokat, ahol a költészet terem. A sikerköltő pislog, hogy miért nem megy neki úgy a költészet, mint sikertelen költő korában.

De minden tetejébe olyan napot választ halála napjául, amelyet teljes terjedelmében, széltében-hosszában elfoglal a Nagy Októberi (fiatalok kedvéért: Nagy Októberi Forradalom, a lenini), a nagy lefedésben itt nem találhatott milliméternyi rést se, hogy rá is jusson az ünnepi szólamok fényéből.

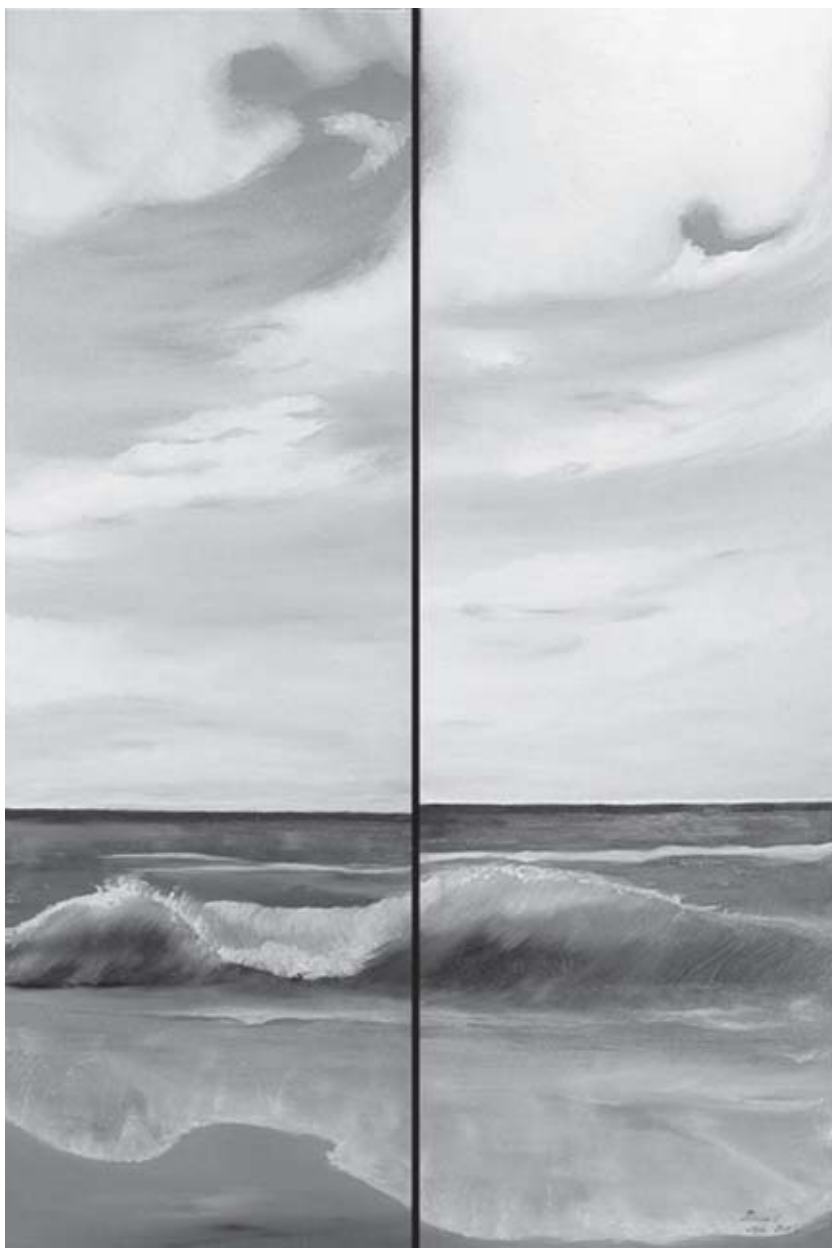

In memoriam Csajka Gábor Cyprian

Az irodalmi köztudatba a hetvenes–nyolcvanas évek fordulóján érkező (részben az Üzenet című narancsszín antológiával), önmagukat „arctalan nemzedékként“ (copy.: Zalán Tibor) megkülönböztető fiatalok közül – Csajka Gábor Cyprian, Szervác József, Tóth Erzsébet, Csordás Gábor, Parti Nagy Lajos, Szikszai Károly, Zalán Tibor – hárman voltak azok, akik alig néhány esztendővel az indulásukat követően, szinte egyik napról a másikra látványos hátrányba kerültek. Az irodalmi siker – tehetségük mértékétől függetlenül – gyorsvonatként robogott el mellettük.

„A mi hármunk (Csajka, Szervác, Tóth Erzsébet) élete a háttérben zajlott. Volt, aki úgy fogalmazott, nem váltottuk be a hozzánk fűzött reményeket. Mi azonban csak a saját reményeinknek akartunk megfelelni, nem voltunk sikertelenek sem, hiszen nem is írtunk.

A készülődés és hallgatás idejében önkéntelenül is, védekezésből is egymást kerestük. Egymáshoz bújtunk, mint a gyerekek. Az elmebeteg bandaháborúból, amivé a magyar irodalom vált, nem kértünk. Cyprian és én tíz évig nem is írtunk, mi egymással napokig beszélgettünk nem írásunk okairól, Szervác pedig végleg az alkoholt választotta helyettünk is“ – írja Tóth Erzsébet a 2006-ban megjelent Láncok a csuklón című esszékötetében.

2005. augusztus 26-án halt meg Csajka Gábor Cyprian. 51 éves volt. Infarktus. Korai. A Nyugati pályaudvar betonján. Jellemző az országra, hogy mire a hivatalosok megérkeztek, kifosztották, pénz, telefon, minden érték. Nem szeretnék Kelet-Európában nyitott placcon, egyedül meghalni. Egyetlen verseskötete jelent (Tantra). Radnóti Miklós-díjas. Lengyelből fordított. Az ÉS prózarovat szerkesztőjeként dolgozott 1986-tól 1994-ig, később szabadúszóként publikált.

„Korosztályunkat, az ötvenes nemzedéket jó tíz éve kezdte kaszabolni a halál, emlékszem az őrületre, ahogy Szervác temetését szervezted, szinte megszállottan, mint egy angyal, aki közvetít égi és földi hatalmak között. Tudtad, hogy a barátodnak, akit karjára vett a halál, meg kell adni a méltóságot. Mi, akik ugyanúgy szerettük őt, elsüllyedtünk a tehetetlenségben, a némaságban, te voltál az egyetlen közöttünk, aki bírtad ezt az iszonyú szembenézést. Szervácnak szép temetése volt, és volt bátorságod megnézni a ravatalon barátodat, most is látom a könnyeidet. Nem tudom, lesz-e bátorságom megnézni téged holtan. Te a fiatalság voltál, még most is, ötvenévesen. Hiszem, hogy az a rengeteg halál, ami a verseidben jelen van, harc. Élni akartál, de ez a kor nem kedvezett neked.

Mindig azt mondtad, nekem nem lesz több könyvem, Erzsi, csak egyetlenegy.

Kamaszos nagyotmondásnak, póznak éreztem akkor, s ahogy teltek, múltak az évek, magam is rájöttem, igen, egy könyv elég“ – köszön el tőle Tóth Erzsébet.

Kertész Imre nyolcvanéves

Zsidó vallású családból való. 14 éves korában (1944) megjárta Auschwitzot, majd Buchenwaldot, ahonnan a lágerek felszabadítása után 1945-ben tért haza. 1948-ban érettségizett Budapesten. 1948–1950 között a Világosság, majd az Esti Budapest munkatársa. 1951-ben gyári munkás, 1951-től 1953-ig a Kohó- és Gépipari Minisztérium sajtóosztályának munkatársa, 1953-tól szabadfoglalkozású író és műfordító.

Jelenleg Berlinben él, de magyar állampolgárságát is megtartotta.

2009-ben nyilatkozott egy párizsi lapnak, amelyben elmondta, hogy Parkinson-kórt diagnosztizáltak nála, emiatt képtelen lesz írni. Még egy utolsó könyvre szánja magát, amely a halál elfogadásáról szól.

Első regénye, a Sorstalanság, amit 13 évig írt, többévi várakozás és visszautasítások után jelenhetett csak meg 1975-ben. Sikert előbb külföldön aratott a mű, itthon csak a rendszerváltás után, de főként az irodalmi Nobel-díj átvételekor. A regény főhőse egy kamasz fiú, akit a náci haláltábor szörnyű tapasztalatai érleltek felnőtté, és aki ezért képtelen visszatérni korábbi életéhez. A regény tárgyszerű, már-már dokumentarista stílusa a holokauszt újszerű irodalmi megközelítését tette lehetővé. A regényt Koltai Lajos operatőr-rendező ültette át filmre.

A Kaddis a meg nem született gyermekért (1990) folytatás is, válasz is az első regényre. Későbbi műveiben a kelet-európai történelem és társadalom csapdáiba szorított, kiszolgáltatott, tragikus sorsra ítélt egyén sorselemzését adja.

Műveit több nyelvre lefordították. Ő maga németből fordít – többek között Sigmund Freud, Hugo von Hofmannsthal, Friedrich Nietzsche, Friedrich Dürrenmatt, Arthur Schnitzler, Tankred Dorst és Ludwig Wittgenstein műveit ültette át magyar nyelvre.

Kulturális hírek

JANUÁRBAN INDUL AZ 1 MILLIÁRD FORINTOS KÖNYVTÁMOGATÁSI PROJEKT. Jövő év januárjában elindul a Márai Program, a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) hosszú távú, évi 1 milliárd forintból működő könyvtártámogatási és könyvszakmai projektje.

Mint Harsányi László elmondta, a Márai Program a kulturális alap legjelentősebb vállalkozása nemcsak összegében, de várhatóan hatásában is. A kezdeményezés nem egyszerűen a könyvtárak támogatásáról szól, inkább egy átfogó könyvtámogatási rendszer, amely elősegíti, hogy a nemzeti kultúrkincs szempontjából fontos kötetek széles körben hozzáférhetők legyenek a hazai és a határon túli könyvtárakban – hangsúlyozta.

A program indulásakor a részt vevő könyvtárak egy 1000 címet tartalmazó listáról rendelhetnek, amely 40 százalékban klasszikus és kortárs szépirodalmat, illetve gyermek- és ifjúsági műveket, 60 százalékban tudományos és szakkönyveket, valamint ismeretterjesztő kiadványokat és kézikönyveket tartalmaz majd. A felsorolt műfajokon kívül csupán hangoskönyvek kerülhetnek a rendelhető kiadványok közé, legfeljebb 5 százalékos arányban.

Harsányi László tájékoztatása szerint az első kiírás során a magyarországi bejegyzésű, illetve határon túli magyar kiadók az utóbbi három esztendőben megjelent köteteiket nevezhetik, ezekről egy paritásos bizottság dönt, melyet egyenlő arányban alkotnak az NKA Szépirodalmi, Könyvtári, valamint Ismeretterjesztés és Környezetkultúra Kollégiumának delegáltjai.

Fontos szempont, hogy a bizottság csak a kiskereskedelmi ár 60 százalékát nem meghaladó ajánlatokat veszi figyelembe a lista összeállításakor, amely azonban évente többször frissül majd, hogy a legújabb kiadványok mindig rendelhetők legyenek – emelte ki, hozzátéve: az ezres listáról a könyvtárak szabadon választhatnak.

ÚJSÁGCIKKEKBŐL RAKJA ÖSSZE MŰVEIT HERTA MÜLLER. Újságcikkeket vág apró darabokra, majd a papírfecnikből új mondatokat képez: így keresi a legmarkánsabb, legkifejezőbb szavakat könyveihez Herta Müller. A Nobel-díjas német írónő egy tübingeni felolvasáson mesélt arról, hogy ezeknek a „kollázsalkotásoknak" a ragasztgatása közben a szavak „ránéznek", és a kezéből egyszerűen „a fejébe szállnak". Ezzel a technikával szokatlan szóösszetételeket alkothat.

ALAPÍTVÁNY ŐRZI SZABÓ MAGDA EMLÉKÉT. Szabó Magda Kossuth-díjas írónő halálának második évfordulójára megalakult és megkezdte működését a Szabó Magda Szellemi Örökségéért Alapítvány – közölte Szurmainé Silkó Mária, a szerveződés kuratóriumának elnöke. Tájékoztatása szerint a nevelés és oktatás, a képességfejlesztés és ismeretterjesztés, a kulturális tevékenység és kulturális örökségmegóvás feladatait vállaló közhasznú alapítványt a budapesti Szabó Magda Magyar–Angol Kéttannyelvű Általános Iskola hozta létre. Az alapítvány fontos céljának tekinti a 2007. november 19-én elhunyt Szabó Magda szellemi örökségének őrzését, ápolását – tette hozzá a kuratórium elnöke.

Elmondta azt is: az alapítvány vállalásai között szerepel a tehetséggondozás, ösztöndíjak adományozása, kulturális programok szervezése és lebonyolítása, a Szabó Magda munkásságát feldolgozó tudományos dolgozatok, valamint az írónő életművét felidéző irodalmi és művészeti alkotások létrejöttének támogatása. Az alapítvány lehetőségeihez mérten különösen ügyel a hátrányos helyzetű fiatalok tehetséggondozására, a közhasznú tevékenységeinek profiljához illő intézményekkel, műhelyekkel és más civilszervezetekkel való együttműködésre, közös programok szervezésére, s a partnerkapcsolatok mellett a módszertani támogatásra is – mutatott rá Szurmainé Silkó Mária. Az elnök szerint az öttagú kuratórium által működtetett Szabó Magda Alapítvány vállalásai között szerepel továbbá a köz- és felsőoktatásban tanulókat és hallgatókat mozgósító versenyek és pályázatok kiírása, az iskolákkal és könyvtárakkal való együttműködés, s egy Szabó Magda-dokumentumtár létrehozása, az archívum bővítése is.

Az alapítvány nyitott, így mindazok a belföldi és külföldi természetes és jogi személyek csatlakozhatnak hozzá, akik céljaival egyetértenek, és az alapítvány tevékenységét anyagi eszközökkel, vagy más módon támogatni kívánják – mondta Szurmainé Silkó Mária.

BEMUTATTÁK SPIRÓ GYÖRGY PRAH CÍMŰ DRÁMÁJÁT WASHINGTONBAN. Spiró György Prah című drámájával szerepelt a budapesti Radnóti Miklós Színház Washingtonban; a közönség által nagy tetszéssel fogadott kétszereplős darabot a rendszerváltozás 20. évfordulója alkalmából mutatták be.

CAMUS A PANTHÉONBAN? Ellenzi Albert Camus földi maradványainak átszállítását a Panthéonba a Nobel-díjas író fia, pedig Nicolas Sarkozy szerint „fantasztikus szimbólum" lenne, ha az egyik legnagyobb francia író halálának ötvenedik évfordulóján a francia történelem nagyjainak végső nyughelyére kerülne.

BUDAPESTEN DEDIKÁLT A CSOKOLÁDÉ SZERZŐJE. Az utóbbi tíz évben nagyon be volt fogva, azt hitte, lelassul majd a tempó, de nem úgy lett – mesélte Joanne Harris, a világszerte népszerű brit írónő, aki abból az alkalomból érkezett Budapestre, hogy magyar kiadója gondozásában nemrég került a boltokba tizenegyedik kötete. Az írónő az Allée üzletház Libri könyvesboltjában dedikálta könyveit.

KÖNYV AZ 1956-OS FORRADALOM EGYHÁZAKRA GYAKOROLT HATÁSÁRÓL. Hiánypótló, magyar és angol nyelven egyaránt elérhető kötet készült az 1956-os forradalom hatásáról a környező országok egyházaira. A kiadvány az 1956 utáni, sokszor emberéleteket követelő megtorlásokról is beszámol a szomszédos országokban – mondta Zombori István történész, a kiadvány szerkesztője. A Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM) által gondozott könyv bemutatja, hogy az 1956-os forradalmi eseményeknek nemcsak belpolitikai vetülete volt, hanem azok hatottak a szomszédos szocialista, főként magyarok lakta országok közéletére és az egyházakra, valamint Magyarország nyugat-európai megítélésére is. A megtorlásokban az akkori Szovjetunió titkosszolgálata, a KGB is részt vett. Zombori István elmondta, hogy a nemzetközi összefüggések miatt látták szükségesnek, hogy angol nyelven is megjelenjen a kötet, mert ezzel is közelebb lehet hozni a történteket azok számára, akik eddig csak másodkézből ismerték 1956 mozzanatait. A szerzők több mint fele megjárta a börtönöket 1956 után, így közvetlen élményeik is hozzájárultak a fejezetek megírásához.

MEGDŐLT BAMBERGBEN A KRIMIOLVASÁS VILÁGREKORDJA. Felállította a krimiolvasás új világrekordját Arnd Rühlmann bambergi színész-kabaréénekes: 62 órán keresztül olvasott fel bűnügyi történeteket. Bár eredeti célját, hogy 72 órán keresztül olvasson fel egyhuzamban, nem sikerült elérnie, mivel egy megfázás miatt abba kellett hagynia az olvasást, a „vendégolvasók" gondoskodtak arról, hogy a háromnapos olvasási maraton kitartson a tervezett időpontig az E.T.A. Hoffmann Színházban.

Rühlmann és negyven társa mintegy kétezer oldalról kereken háromszáz krimit olvasott fel. Az ötletgazda 62 órát teljesített egyedül – olvasását kétóránként tízperces mosdó-, cigaretta- és ebédszünetekkel szakította csak meg, ilyenkor segítői olvastak fel helyette.

Az ezt megelőző hivatalos Guinness-rekordot 2002-ben Münchenben állították fel ötven órával. Akkor száz szerző 30-30 percet olvasott fel saját művéből.

(Forrás: MTI/ujkonyvpiac.hu)

Lapszámunk szerzői

Bene Zoltán – 1973-ban született Kecskeméten, prózaíró. 2001 óta publikál rendszeresen, ez idő alatt több kötete látott napvilágot. 2006-ban Fehér Klára-díjat kapott. Elbeszélései számos irodalmi folyóiratban olvashatók, írásait több antológiába is beválogatták. Legutóbbi kötete: *Üledék* (2008).

Boldog Zoltán – 1984-ben született Medgyesegyházán, tanár, kritikus.

Eszteró István –1941-ben született Végváron, tanár, költő, az Irodalmi Jelen munkatársa. Legutóbbi kötete: *Nirvána gombostűje* (2009).

Gömöri György – 1934-ben született Budapesten, költő. Legutóbbi kötete: *Ez, és nem más* (2007).

Iancu Laura – 1978-ban született a moldvai Magyarfaluban. Csángómagyar író, költő. Legutóbbi kötete: *Karmaiból kihullajt* (2007).

Lőwy Dániel – 1953-ban született Kolozsváron, vegyészkutató, tudományos munkatárs, helytörténész. Legutóbbi kötete: *Kálváriától a tragédiáig* (2005).

Onagy Zoltán – 1952-ben született Budapesten, író, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Papírt és kardot írtam* (2009).

Sohár Pál – 1936-ban született Székesfehérváron, író, költő műfordító. Legutóbbi kötete*: Hazajáró versek* (2005).

Rácz Boglárka – 1986-ban született Füleken (Szlovákia). Budapesten él, a Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola és a Sellye János Egyetem hallgatója. Szerepelt a Szlovákiai szép magyar versek 2006/2007 antológiákban, írásait a Szőrös Kő és a Spanyolnátha közölte eddig.

Szőcs Géza – 1953-ban született Marosvásárhelyen, költő, újságíró. Legutóbbi kötete: *Amikor fordul az ezred* (2009).

Weiner Sennyey Tibor – 1981-ben született Egerben, költő, alkimista. Legutóbbi kötete: *A tengerszint feletti magasság meghatározása* (2008).

Bogdán László
Ricardo Reis Tahitin

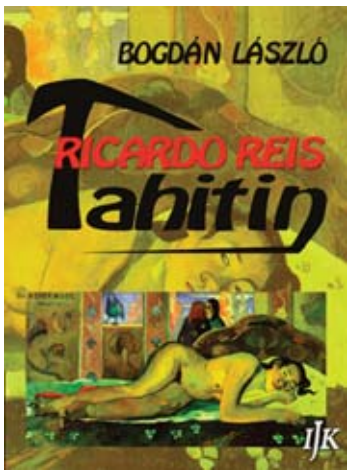

A sepsiszentgyörgyi Bogdán László Ricardo Reis Tahitin című kötete már azért is ritkaságszámba megy, mert A hold arca és a Tahiti fekete füzetből című versfüzérekből, továbbá Polinéziai útvesztő című regényéből áll. Mindhárom rész kulcsfigurája Fernando Pessoa, a modern portugál költészet legkiválóbbja, aki 1935-ben elhunyt ugyan, de megidézett szellemként jelenik meg a művekben. Amelyekben a költő három más név alatt publikálta a műveit és alkalmilag további szerzőket is kitalált. Mindnyájukat Tahiti tündéri szigetén, Gauguin egykori paradicsomában hozza össze Bogdán László, a hajóroncsok fosztogatásából meggazdagodott Ricardo Reis házában. Ahol anyagi gondjaiktól megszabadulva alkothatnak, a költészetnek élhetnek, a nekik feleségnek szánt bennszülött nőkkel, illetve az argentin író, költő, esszéista Luis Borgesszel.

Ebben a válogatott emberekből álló társaságban, eszményi környezetben zajlanak a művek cselekményei, amelyeket magas röptű beszélgetések, viták a világ, a költészet, a misztikum, az istenhit, a valóság és a képzelet, az álom, a tér és az idő kérdéseiről. Mindezeket fordulatos és érdekes filozófiai eszmefuttatásokkal, sok-sok verssel megspékelt cselekményben ötvözi egységgé és lebilincselő, különleges légkörű olvasmánnyá a szerző. Mind a próza, mind a vers a költészet és irodalom apologetikája a mai világunkban, amikor mindezeknek egyre kevesebb jelentőséget tulajdonítanak.

Kabdebó Tamás
Giorgione nyomában

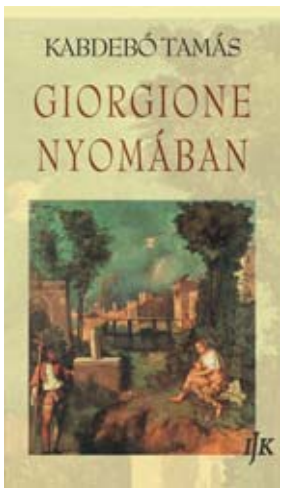

„Kabdebó Tamás személyes történetként írta meg kutatásainak történetét, de nem ő, hanem egy olasz származású fiatalember beszéli el az eseményeket – az író maga vált azzá, Giorgione után nyomozva. Könyvében a brit egyetemi hallgató neve majdnem azonos a festőével: Castelfrancói Giorgio Barbatella. A szerző e kettős átalakulása majdhogynem a festővel való azonosulássá válik, minthogy sejteti: Giorgionénak és szerelmének valaha gyermeke született. A név hasonlósága megengedi, hogy Giorgione közvetlen leszármazottját lássuk a művészettörténész növendékben."

Keserű Katalin

Onagy Zoltán
Papírt és kardot írtam

A *Papírt és kardot írtam* a mai magyar irodalom látlelete. Merész (és komoly előkészületet igénylő) vállalkozás kortársak tízeinek megszólaltatása egy-egy alapos interjúban. Onagy Zoltán 34 írót, költőt, drámaírót, internethonlap-szerkesztőt vallatott a magyar nyelvterületről, mondjuk így: szokásos, az alkotással összefüggő dolgokról, de olyanokról is, amelyekről ritkán, vagy soha nem kérdeznek egy alkotót. Az olvasó a kötetet azzal a meggyőződéssel teszi le, hogy feltétlenül érdemes volt a nagy munkának nekifogni: a szerző azon túl, hogy eddig esetleg ismeretlen tényeket tárt fel az interjúalanyokról, nem is sejtett összefüggésekre is fényt derített.

Támogatónk: SZÜLŐFÖLD ALAP